

Brno 2011

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2011

Jana Daníčková

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

Současný morální stav společnosti a jeho dopad na chování dětí a mládeže

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Miloslav Jůzl Ph.D**

**Vypracovala:
Jana Daníčková**

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Současný morální stav společnosti a jeho dopad na chování dětí a mládeže“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 11. 4. 2011

.....
Jana Daníčková

Poděkování

Děkuji panu PhDr. Miloslavu Jůzlovi Ph.D, za cenné rady a metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Jana Daníčková

OBSAH

Úvod	2
TEORETICKÁ ČÁST	5
1. Srovnání současného morálního stavu společnosti s historií	5
2. Morální kritéria ve vyspělých zemích	12
3. Děti, mládež a společnost.....	15
4. Agrese kolem nás i v nás	20
5. Děti, mládež a agrese	24
6. Úpadek morálky a jeho důsledky	27
6.1 Hodnotová orientace civilizace	27
6.2 Vliv médií na zločinnost a na postoj občanů ke zločinnosti	29
6.3 Vliv rodiny, školy a dalších sociálních skupin.....	33
6.4 Školní prostředí jako rizikový činitel.....	38
6.5 Šikana, rasismus, závislosti.....	39
PRAKTICKÁ ČÁST	43
Úvod	43
Dotazníky	43
Vyhodnocení a interpretace výsledků.....	43
Závěr	59
Resumé	61
Anotace.....	63
Použitá literatura a prameny	64

Úvod

Člověk se ihned po narození stává součástí společnosti, která má svá pravidla. Již na začátku se tedy od nás očekává, že se budeme těmito pravidly řídit. Je nám vštěpováno chování, které máme respektovat, což nás určitým způsobem omezuje. Člověk se chce určitým způsobem vymanit z tohoto systému, upozorňuje na sebe oblečením, chováním, vystupováním, příslušností k určité skupině.

Dnešní děti a dospívající jsou stále agresivnější, jejich brutalita se stále stupňuje a to se negativně projevuje v rodině i ve společnosti. Trestná činnost mládeže je vážným společenským problémem a jejímu snížení a omezování by se proto měla v budoucnu věnovat ještě větší pozornost než doposud.

Motivy, pohnutky a příčiny, které vedou mládež k takové činnosti a k protisociálnímu chování, jsou různorodé.

Základem boje s trestnou činností mládeže je výchova v rodině. Zejména zde se vytvářejí počátky poznání a chápání složitých vztahových otázek jak v samotné rodině, tak i ve společnosti. Odtud pramení a utvářejí se názory a morální kvality každého jedince. Od prvních dětských krůčků je dítě ovlivňováno působením těch, kteří se podílejí na jeho výchově. Zázemí a okolí v rozhodující míře rozhodne o tom, jakým člověkem se stane v dospělosti.

Ve své práci jsem chtěla zjistit, zda v současné době dochází k úpadku mravní stránky osobnosti dětí a mládeže, a pokud ano, čím je tato skutečnost nejvíce ovlivněna, a také to, zda daný stav lze řešit z hlediska sociální pedagogiky. K naplnění cíle jsem rozdělila práci na dvě části, a to teoretickou a praktickou.

V části teoretické jsem vycházela z obsahové analýzy dostupné odborné literatury.

V praktické jsem se pomocí dotazníkové metody obrátila na respondenty (žáky) naší školy a ZŠ v Koryčanech. Jedná se o školy ve Zlínském kraji, okresu Kroměříž. Na region Kroměřížsko jsem se zaměřila z toho důvodu, protože tato problematika je velmi široká a nebylo v mých silách, abych obsáhla vše.

Pracuji 25 let ve školství, jako odborný učitel na Střední škole obchodu a gastronomie v Koryčanech. Současný morální stav společnosti a jeho dopad na chování dětí a mládeže mi denně probíhá jako film před očima. Kladu si otázku, kdo může za to, že naše děti nějak opomíjejí hodnoty přátelství, pomoci, slušného chování, morálky. Čí je to vina?

Když se podíváme do minulosti delikventů, drogově závislých, zjistíme většinou, že

si prožili v dětství něco špatného – týrání ze strany příbuzných, šikanu, nezájem anebo přehnaný zájem rodičů. Proto výchova v rodině si vyžaduje, aby byl vytvořen harmonický soulad mezi rodiči a samozřejmě i mezi rodiči a dětmi. Příklad rodičů je totiž nejlepším výchovným prostředkem, který může v každém směru ovlivnit výchovu, a tím i formování názorů na život v rodině, v kolektivu a společnosti.

Rozpadá se čím dál tím více rodin a děti jsou stále častěji odkládány do dětských domovů, nebo v lepším případě vyrůstají jen s jedním z rodičů, protože ten druhý rodinu opustil. Rodiče bývají příliš často zaměstnáni vyděláváním peněz na drahý, ale okolní společností vyžadovaný, konzumní způsob života, a dostatečně se svým dětem nevěnují. Jejich děti pak tráví většinu svého volného času před televizí nebo hraním bezduchých her na počítači.

Je nesporné, že televize, video či počítač masivně ovlivňují u dětí a mládeže skladbu jejich dne, zájmy, vzory k napodobování, způsoby chování, hodnotové systémy, názory a postoje. Některé zvláště zanedbávané pak hledají útočiště v pouličních partách, které je naučí násilí a často je dovedou k drogám, nebo svou citovou vyprahlost utápějí v alkoholu.

Morální kritéria společnosti ve vyspělých zemích se stále víc posouvají směrem k čím dál větší bezohlednosti a sobeckosti, k čistému egocentrismu konzumního způsobu života podporovaného médií. Většina lidí tráví svůj volný čas před televizí, a ukájejí si frustraci z nudy svého každodenního života bezmyšlenkovitým zíráním na televizní pořady a filmy prokládané reklamami. Ty sice s jejich šedivou realitou nemají vůbec nic společného, ale nabízejí jim zábavu a pohled na dokonale ideální a krásný, byť umělý svět.

Mladší a inteligentnější lidé místo u televize hledají útočiště ve virtuálním světě internetu a topí se v záplavě informací pochybné kvality. Většinou je však nedokážou pořádně analyzovat a asimilovat v nich obsažené myšlenky, protože nemají čas se nad nimi důkladně zamyslet, a nakonec jsou jimi tak zmatení a zahlcení, že výsledek by byl často naprosto stejný, kdyby se k nim žádné informace nedostaly.

Obecně se ve svém chování řídí především tím, co na jejich jednání řeknou ti ostatní a tím, co jim nakukala média, protože často ani netuší, že by měli mít nějaké své vlastní názory a morální principy. V dnešní době je velkým problémem především to, že ani lidé vybaveni průměrnou a často i nadprůměrnou inteligencí ji nevyužívají k přemýšlení o otázkách dobra a zla, o smyslu života a morálních principech. Mnohým se možná zdá dnešní svět natolik složitý, že se v něm již neorientují a nejsou schopni si tyto pojmy

vymezit a definovat.

Člověk rozhodně není jednoduchou bytostí. Nejsložitějším problémem, se kterým se navíc v životě setkáváme neustále, je člověk sám. Lidský život je neustálou změnou, složitým vývojem, ve kterém se střídá řada etap a problémů k řešení.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Srovnání současného morálního stavu společnosti s historií

Hluboko do kořenů lidských bytostí zakotven jest mravní zákon. Není v duchovním ustrojení člověka obdivuhodnějšího a velkolepějšího zjevu nad tento mravní imperativ. Lidský rozum sám si jej dal, sám si jej uložil. Vyrostl z lidského svědomí jako výsledek společenské mravní zkušenosti tisícileté kultury. (Immanuel Kant, Mravní zákon ve mně)

Mravní zákon každému bezpečně napovídá co je dobré a zlé, co má a smí dělat, ukazuje, dle kterých pravidel se řídit ve vztahu k nejbližším a celé společnosti. Je prazákonom. Trval před náboženstvími, přetrval a přetrvává mnohá z nich. Dá se jako všechny jiné zákony porušovat, přestupovat, překračovat, ale ve svém jádru je nezničitelný, věčný. Je respektive kompasem, který nám bezpečně ukazuje, jakým směrem by se mělo ubírat lidské konání, kterým by se měl řídit lidský život.

Všechna náboženství stavěla právě ve svých začátcích na mravním zákoně. Brala si totiž z mravního základu vytvořeného kulturou a společného všem lidem pravidla, která se jim hodila a ve formě náboženských a církevních příkázání je předpisovala k plnění. Náboženství, pojímané historicky, bylo první mravní vychovatelkou lidstva. Promlouvalo k němu řečí autority, jež vzbuzovala ve starších dobách hrůzu a strach. Všechna náboženství vychovávala své vyznavače tím, že v nich vzbuzovala touhu po mravním obnovování, po zdokonalování. Ale, jak říká Fr. Schiller v Moudrém Nathanovi: *“Všechna náboženství mohou se státi a stala se také nástroji zpátečnictví, dusícími mravní pokrok.”*

Vedle náboženství kráčí životem všech národů mravouka a morálka. Roste, vyvíjí se, pokračuje a sílí zcela samostatně jako věda. Vymanila se z náboženství a přejímá od něj úkol, odstraňovat ze světa zlo a šířit dobro.

Naši předkové hned po svém příchodu do nové vlasti představili se světu jako národ pracovitý, a to znamená národ mravný, neboť mravným může být jen ten člověk, který plní v národním životě svědomitě svůj úkol, své poslání, slovem člověk, který pracuje. Naši prapředkové se chopili rýčů, motyk, později rádel a pluhů a lopotnou prací zúrodnili svoji vlast. *Učinili z ní zemi oplývající medem a strdím, jako svoji zemi zaslíbenou.* Proto jim přirostla k srdci, když ji po bělohorské době museli opouštět, padali na ni, plakali. I Jan Amos Komenský, bral s sebou hrst z půdy její, dle pověsti, na památku do ciziny a odkazoval ji před smrtí svým dědicům jako poklad největší.

Každý národ mluví, podle slov Nietzscheových *...svým jazykem dobra a zla*. Svůj vlastní jazyk si vynalezl každý národ v mravech i právech. Také náš český národ si vypěstoval svoji osobitou mravnost, odlišující se v mnohém od mravnosti jiných národů. Jeho mravnost stoupala i klesala podle toho, jak s ní zatáčelo kolo osudu.

Základy mravnosti jsou u všech kulturních a vzdělaných národů stejné. Všude je ve vážnosti pravda, osobní poctivost, pracovitost, zdvořilost, všude se obdivují udatnosti, statečnosti. Samozřejmostí je též opovržení lži, přetvářkou a trestá se podvod, krádež, vražda. Každé státní zřízení, každá ústava je budována na základech práva a spravedlnosti

Profesor František Krejčí hledá počátek mravnosti v tom, *co donutilo člověka, aby jednal určitým způsobem*.

Profesor František Mareš říká: „*Vznikla-li mravnost přirozeným vývojem, je proměnlivá a její závaznost je jen relativní v poměru k lidským potřebám*“. Je přesvědčen, že základem mravnosti je metafyzický princip, a proto je její závaznost absolutní, nezávislá na životních proměnách.

Filozofií mravnosti se z našich myslitelů podrobněji zaobírá Inocenc Arnošt Bláha (*Filozofie mravnosti, nakl. Al.Píša, Brno 1922*). Mravnost považuje za jev sociální. Jedinec se podle Bláhy nerodí jako *bytost mravní, ale jako bytost společenská*. *Mravnost mu není vrozena, ale tím, že jest predisponován, určen ke společnému životu, vytváří si ji s přirozenou nutností a zákonitostí, jakožto základní formu života*.

Podle Bláhova výkladu nemá v primitivní společnosti člověk své vůle, odpovědnosti. Zde podle něj ještě není mravnost. Teprve, když se probudí sebevědomí člověka, může být řeč o primitivních formách mravnosti, teprve tehdy se rodí problém etický. Život má svůj řád, vyjádřený mravem, kodifikujícím se v právo. Mravnost není jen stav rozumový, názor, čin, skutek, je též a hlavně cit. Od názoru k rozhodnutí, k činu, není cesta přímá, ta vede jen přes zájem a cit. Mravnost existuje proto, že jí jedinci stále znovu a znovu žijí. A žít mravnost, to znamená nejen ji poznávat a nějak v sobě cítit, ale především jednat, neboť mravnost, to je čin, skutek.

Mravnost je, podle Bláhovy definice, *přirozené úsilí o duchovní řád života. Dobrovolné, radostné podřizování cílů individuálních, cílům sociálním*. „*Nesloužit sobě, nýbrž jiným*.“

Morálku není třeba zakládat, tvrdí Bláha. Morálka existuje. Mravnost je ve své podstatě něco citového, rozumem nepostižitelného. Není to učenost, je to umění. Je to vše dohromady – vnitřní smýšlení, vnější čin, vyšší duchovní a nadosobní řád. Je to skutek,

který vyrůstá z našeho svědomí, jenž pocítujeme jako trvalý, protože on zůstává, zatímco my odcházíme. Mravní imperativ je proto tak kategorický, že je individuální, že se v něm projevuje tlak kolektivní mravní zkušenosti na individuum. Mravní autonomnost je rozšíření mravní autority do sebe, napodobení ji v sobě, přizpůsobování se sociálnímu prostředí, reprodukování vnější autority v sobě. Pramen, z něhož čerpáme poznání mravnosti, nemůže být než sociální život sám.

Etika je v nejužším styku se sociologií. Všechno zlo je v podstatě nekázeň, nepodrobení se řádu. Vychovávat bytost sociální znamená vychovávat bytost mravní. Mravnost není něco, co vychovatel tvoří v dítěti z ničeho. Mravnost v dítěti už nějak existuje. Vychovateli nezbývá, než ji rozvíjet. Mravní výchovný ideál je jeden – *Být člověkem*.

Zásady mravního jednání musí být formulovány tak, aby mohly být všude přijatelnými, všeobecně platnými. Imanuel Kant, filozof kralovecký, učil, aby základ každé morálky byl položen do příkazu: *Jednej tak, aby zásada tvého jednání mohla být přijata jako zákon všeobecný!* To znamená, že nemůže být přijata a všeobecně platná morálka vybudovaná pouze pro jednu lidskou rasu, jeden národ, jednu třídu. Nietzscheova morálka nadčlověka byla Němci zneužita ve 2. světové válce. Němci se stali vyznavači nietzscheovské vůle k moci *Wille zur Macht*, která vlastnímu plemeni vše dovoluje, ke všemu opravňuje, vše ospravedlňuje. Tato germánská morálka, bezohledná ke všemu, co nebylo německé, nemohla zvítězit. Vzepřel se jí starý i nový svět. Zvítězily kladné mravní hodnoty práva, spravedlnosti, lidskosti, proti záporným hodnotám hrubé fyzické moci, křivdy, bezpráví. Zvítězila morálka lidská, humánní nad morálkou nacionální, německou.

Celá morálka je zhuštěna v pojmu spravedlnosti. Již nejstarší kultury uznávaly, že spravedlnost je základním zákonem všeho jsoucna. Být spravedlivým, to znamená mít dobrý poměr k bližnímu, k národu, k celému lidstvu. Pojem spravedlnosti poprvé jasněji a podrobněji osvětlil Platon. Celé jeho dílo „*Ústava*“ je věnováno úvahám o spravedlnosti. Pojem spravedlnosti přijal Platon jako pevný základ, jako velikou jednoduchou myšlenku pro veškerou složitost občanského života. Ukázal, že spravedlnost se v konkrétním životě jeví jako dělení práce, že jejím pramenem je sama lidská přirozenost. Po Platonovi všichni velcí myslitelé, kteří se pojmem spravedlnosti zabývali, jednotně tvrdili, že spravedlnost a dobrota jsou základními pilíři mravní rovnováhy.

David Hume tvrdil, že spravedlnost vznikla z potřeby pro styk a společenský stav

lidstva. Jejím účelem je, aby opatrovala štěstí, bezpečnost a pořádek ve společnosti. Hume dále ukazuje, že účelem všech zákonů, kterými se řídí spravedlnost, je dobro lidstva, neboli směřuje k obecnému prospěchu. Spravedlnosti je tedy potřeba k udržení společnosti. Hume říká, že tato okolnost prospěšnosti má největší moc a vliv na naše city.

Náš spisovatel a publicista František Holeček ukazuje ve svém díle, že kdo se dopouští viny, vyzývá spravedlnost, aby mu odplatila, podle velikosti její. Spravedlnost musíme úzkostlivě chránit a udržovat ji od nejužšího výchovného prostředí, od rodiny. Zakořenili se spravedlnost v rodině, v každé společnosti, vydá nejlepší plody v celém národě a státě. Spravedlnost je základem vlád a také zvláště pedagogických ve školách. Musí ovládnout nejen rodinu a školu, ale všechna ostatní zřízení obecní, státní a soukromá.

Společenský život je opředen pavučinou nejrozmanitějších lží. Výchova k pravdě a pro pravdu je jednou z nejpodstatnějších složek mravní výchovy.

„*Lže se*“ - článek českého novináře z roku 1920. „*V našem veřejném životě začíná to důkladně smrdět lží. Veřejně činní lidé si zvykli bráti lež na svědomí s docela lehkým srdcem. Kde se vzmáhá takový mrav, je ovšem těžko dopátrati se pravdy o čemkoli....*“

A v tomto předivu denních nepravd a lží vyrůstá tenkrát, ale i dnes dítě, budoucí člověk, svobodný občan, na jehož pravdomluvnost bude jednou apelováno.

Naučit dítě, aby bylo ve všem pravdivým, je jedním z největších úkolů mravní výchovy. Vést k tomu je může otec, matka, učitel. „*Ani vědění, ani peníze, ani majetek nezpůsobují pravého vnitřního blaha, nýbrž čistá srdce, jež milují pravdu*“. Pravda činí člověka vnitřně svobodným, uklidňuje srdce a činí náš svět lepším, krásnějším. (E. Haufe, Listy matkám o výchově).

Pravda, jak o ní píše František Holeček, stupeň lásky k pravdě je zároveň stupněm vzdělanosti ku kterému národ dospěl. „*V které společnosti není lásky k pravdě, tam není zdravé kritiky, a bez soudnosti není poznání osob, ani věcí, není spravedlivého ocenění událostí a jejich působilů, v takové společnosti vládne tma a slepota a není možná náprava.*“

Kdo staví na nepravdě a lži, podvodu, polopravdě, nestaví na skále, ale na písku. Naučit naši mládež pravdivě žít je jedním z důležitých výchovných cílů.

Práce je smyslem života kulturního člověka a výchova k práci je proto nedílnou součástí mravní výchovy. Kolik je dnes ještě lidí, jejichž touhou je, aby nemuseli vůbec nic dělat. Dodnes mnozí zbohatlíci přestávají pracovat a říkají svým dětem, nashromáždili jsme vám tolik, že nemusíte v životě pracovat, že můžete žít ve sladké

zahálce. Jak nešťastní jsou takoví jedinci, kteří se podobají broukům z Čapkovy divadelní hry „Ze života hmyzu“, domnívají se, že zakládají svým dětem blaho, opak je však pravdou. Zbavují je smyslu a cíle života, kterým práce je. Tím dochází též k ohrožování společenské morálky, která říká, aby se všichni určitým dílem na práci podíleli. K práci musí být člověk vychováván již od dětství. Špatně je vychováváno dítě, za něž vše dělají rodiče, starší sourozenci, dospělí. I Komenský říká: „*Rozumné matky ukládají děcku, jakmile se naučí batolit, droboučké prácičky, které záležejí v podání té neb oné věci, v ukládání věci na patřičné místo, v urovnání jich.*“

Právo je neustálá práce, a to nejen práce státní moci, nýbrž celého národa. Člověku nejde pouze o hmotný život, nýbrž také o život mravní a jednou z podmínek je i právo. V právu má a chrání si člověk podmínku svého mravního bytí, bez práva klesá na stupeň zvířete. Uhájení si práva je tedy povinností mravního sebezachování, úplné vzdání se práva je sebevraždou. Libovůle, bezpráví působí mravní bolest u každé osobnosti, která není otupena. Cílem výchovy musí být hájení práva, když útok proti němu zahrnuje nevážnost k osobě, stavu, národu. Musí čelit nedůstojnému snášení bezpráví ze zbabělosti, z pohodlí, z lhostejnosti, hlouposti.

Nesmíme ale zapomínat ani na otázku sociální, která není jen otázkou hospodářskou a politickou, ale též otázkou mravní. K sociálnímu citění musí být člověk vychováván již od kolébky. Především rodina musí být protknuta živým společenským soucitem se vším, co trpí, co potřebuje účinné pomoci, přátelské rady a posily. Rodina, která sociálně cítí, nenechá od sebe odejít hladového, aby ho nenakrmila, žíznivého, aby ho nenapojila. V rodině, ve které vládne zdravý lidský soucit, se nedává najevo společenská, duševní ani majetková povýšenost.

Komenského zásadou všeobecného vzdělání byl položen základ k všeobecné demokratizaci novodobé lidské společnosti. Kdekoli byla zásada uskutečněna, tam se dostavily její logické důsledky – prohlášení lidských práv, všeobecného hlasovacího práva. Uznání a provádění rovnosti všech občanů, přiznání všem občanům svobody, humanitní zásada bratrství uvnitř a navenek – toť novum nejen politické, nýbrž i mravní (T. G. Masaryk).

Cílem výchovy je samostatný člověk. Moderní pedagogika proto propaguje, aby vyučování bylo postaveno na základě samostatnosti. Reklamuje právo dítěte na svobodu a samostatnost. Ukazuje se na to, že každá duševní práce je tím cennější, čím více má ráz spontánnosti a aktivity. Již J. J. Rousseau chtěl, aby Emil získal všechno rozumové vzdělání sám. Dítě ve školách musí být vedeno tak, aby se samo učilo zkoumat,

samostatně myslet. Musí být k tomu přiváděno jen nepatrnou pomocí učitelovou. Je starou zkušeností, že to, co objevujeme sami, vlastní duševní prací, mnohem jistěji si pamatujeme, než to, co se nám podává jako prostý fakt k věření. „ *Každý drobet vědění, jehož žák nabyl sám, každý problém, který rozřešil sám, stane se jako palma vítězná majetkem jeho mnohem jistějším, než kdyby to vše získal jinak.*“ (Herbert Spencer). Otázka výchovy k samostatnosti není jen otázkou rozumovou, ale i mravní. Samostatný národ musí být složen z občanů, kteří se musí učit samostatně rozhodovat nejen v případech rozumových, ale kteří si musí dobře vést i v každém případě mravním, před který je život postaví. Mravnost musí být podložena vzděláním. Rozum musí svítit každému lidskému činu na cestu. Musí přesvědčovat člověka, proč má jednat tak a ne jinak, musí umět zdůvodňovat, že jen to jednání je správné, které je ve shodě s mravním zákonem, uloženým v jeho nitru.

Dnes je mnoho lidí nešťastných z toho, že si nemohou koupit věci, které ve výkladních skříních dráždí jejich smysly. Starý mudrc odhodil kdysi pohárek na vodu, když viděl chlapce, který si podával vodu k ústům dlaní. Dnešní mnohé lidi však přímo šíří touha po zbytečných potřebách. Je stará zkušenost, že člověk touží vždy po tom, co nemá, a dosáhne-li toho, že nejen přestává toužit, ale že vytoužená věc, která se stává jeho majetkem, pozbývá pro něj významu a on ji odkládá, nebo chodí bez zájmu kolem ní. Někteří dospělí jsou dokonce již tak daleko, že často hynou ne z nedostatku věcí potřebných, nýbrž z nedostatku věcí drahých. Není jim zřejmě známa pravda, že člověk je tím bohatší, čím méně má věcí, o které se musí starat.

„Duch prostoty je veliký kouzelník. Urovnává drsnosti, mosty staví přes rokle a propasti, sblíží ruce a srdce. Způsobů, jež na sebe bere ve světě, jest bez počtu. Nikdy však nejeví se nám podivuhodnějším, než když si dráhu klesí osudnými zásekami okolností, prospěchů, předsudků, přemáhaje vítězně nejhorší překážky, naděje těch, jež na pohled všecko rozvádí, aby se srozuměli, aby druh druhu si vážili, aby se milovali. Toť právě pravdivé vápno společenské, a tím vápnem staví se národ.“ (C. Wagner, Žijeme prostě).

Mravu, vzdělání a celé kultuře dává se ve společnosti vnější výraz, kterému se říká způsoby. Ralph Waldo Emerson pokládá způsoby za myšlenky, vstupující do rukou a nohou a ovládající pohyby těla, mluvu i chování. Moc způsobů, podle Emersonovy filozofie, je pronikavá – vštipte hochovi obratnost a dokonalé způsoby a dali jste mu přístup ke štěstí, ať jde kamkoli. Ve staré škole se učily děti líbat ruce svým učitelům, aby je uměly líbat dobře duchovním a světským vrchnostem. I v tom byl kus starého

nevolnictví, panské služebnosti, kterou moderní škola právem odstranila.

Již stará estetika hlásala, že krásno je výrazem mravního ideálu. Hippolit Taine ukazuje, jak každé umělecké dílo je vymezeno všeobecným stavem ducha a mravů společenského okolí. Umělcův mravní a duševní stav je týž, jako mravní a duševní stav jeho obecnstva, které jej obklopovalo. Chceme-li pochopit umělecké dílo některého umělce, musíme si nejdříve uvědomit duševní a mravní stav onoho času, ve kterém žili. Toto ovzduší, které na umělecká díla působí, Taine, nazývá *morální teplotou*. „*Opravdové umění sleduje mravní cíle.*“ (John Ruskin) Umění vždy chválilo světce, mravní vzory, charaktery a káralo nebo v pravém světle ukazovalo zlo, neřest, hřích a jeho nositele.

Dítě, dle Mardena, by nemělo nikdy slyšet nejmenší narážky v tom smyslu, že je v nějakém směru méněcenné. Jeho celá výchova by měla směřovat k tomu, aby nabylo víry a důvěry v sebe, ve své síly, ve své veliké možnosti. Jak se nahnul strůmek, tak roste i strom. Dítě, kterému v jeho útlém, tvárném období se vstřípí představa jeho méněcennosti, trpí křivdou, za níž nic v pozdějších letech je nemůže odškodnit. Kdyby rodiče, učitelé, zaměstnavatelé a jiní lidé na odpovědných místech nevytýkali a neomílali chybičky a omyly svých podřízených, ale naopak uznávali a oceňovali jejich dobré vlastnosti, bylo by na světě méně bídy a zločinů.

Být lidskými, řídit se vždy, všude a ve všem ideálem lidskosti, humanity je nejvyšším mravním cílem národů a celého lidstva. A proto buďme lidskými a důsledně se řiďme zásadami humanity a rázem rozřešíme všechny palčivé otázky dneška, otázku sociální, národnostní a všechny ostatní. Idea lidskosti vedla i pero Komenského, které psalo novodobou školu národní, určenou pro všechny bez rozdílu, bohaté i chudé, obojího pohlaví jako dílnu lidskosti, v níž má býti vše podáváno nenásilně, cestou přirozenou. Idea humanity vede jej k tomu, že hlásá nové pedagogické evangelium školy radostné, v níž má býti školní robotu dětem usnadněna, zradostněna a jakoby ve hru přeměněna. (Česká mravní výchova, Karel Štech). Děti jsou budoucí národ, budoucí lidstvo, jsou pokračovateli našeho života. Mají nést dále naše tužby, zásady, ideály. Mají je uskutečňovat a šířit, a tak se stát nositeli pokračujícího rozvoje lidstva. Mají být v každé vyspělé společnosti předmětem stálé pozornosti a péče jak svých rodičů, tak učitelů i celé civilizace.

2. Morální kritéria ve vyspělých zemích

Pojem společnost a slova k němu příbuzná vyjadřují vždy určitou dávku duality, která je součástí vztahu, který znamenají. Můžeme tedy tvrdit, že společnost je tvořena dvěma a více články. Systémy, kde pak tyto vzájemné vztahy existují, mohou jak fungovat, prosperovat, tak mohou být odsouzeny k zániku. Důvodem vzniku společenství, společnosti byla a je především snaha jednotlivců snáz přežít, zesílit, prosperovat a prosazovat tak lépe své cíle, naplňovat své potřeby a touhy. Aby společnost mohla prosperovat, musí v ní existovat určitá pravidla a hodnoty, které jí dávají řád. Dodržování takového řádu nazýváme morálkou, jejíž podoba se liší společnost od společnosti dle jejích konkrétních hodnot a pravidel. Kromě morálky společenské je také v každém z nás její modifikovaná forma, která je postavena na našich osobních hodnotách a pravidlech, které však nemusí vždy přesně korespondovat s hodnotami a pravidly společnosti.

Demokracie ve vyspělých zemích pozvolna upadá a lidé se uzavírají stále více do sebe. Tento trend podporuje i životní styl, který v těchto zemích převládá. Je to konzumní styl života, založený na okamžitém uspokojování potřeb člověka bez ohledu na to, jaký bude mít dopad na okolní svět, ať již v přítomnosti nebo budoucnosti. Poptávka po zboží je podněcována všude přítomnými reklamami, které na méně inteligentní jedince působí stejně hypnoticky silně jako vymývání mozku a zvyšují cenu výrobku. Konzumní způsob života vybízí k neustálému nakupování nových nepotřebných věcí a používá k tomu stále rafinovanější metody. Dalo by se tedy říct, že lidé ve vyspělých zemích se vzdali práva rozhodovat o svém životě a o životě budoucích generací výměnou za výhody zaručené konzumním životním stylem a nechali tak volné pole působnosti neodpovědným a zkorumpovaným politikům, kteří svět vedou sobecky do zkázy, aby uspokojili mocenské a finanční zájmy úzké elity těch nejbohatších. Většina lidí si to však ani trochu neuvědomuje, dál věří, že všechny problémy, které se čas od času v jejich zhýčkaném životě vyskytnou, nakonec dobře dopadnou, podobně jako tomu bylo dosud. Jsou přesvědčeni, že se jejich vláda postará o to, aby mohli žít dál podle svých představ, i když ty ve velké míře nepocházejí z jejich hlavy, ale byly jim naočkovány působením médií.

Vyspělé země se stávají čím dál bohatšími a ty chudé zase chudšími, což potvrzují i oficiální statistiky. Tato stále narůstající nerovnost plodí větší nenávist a další války v chudém světě, které obyvatelům postižených území přinášejí čím dál tím více bídy

a utrpení, zatímco firmy v bohatých zemích mají z války a poválečné obnovy velké zisky a jejich obyvatelstvo si může dovolit žít na vysoké úrovni.

Rodiny se rozpadají, rodiče nemají většinou na děti čas, některé matky je téměř nevidí a často jim chybí i prostý lidský zájem. Když tyto děti dospějí, jejich rodiče je nemilují o nic víc, protože v nich vidí potencionální konkurenty, kteří by se je mohli pokusit předčasně vyhodit ze sedla. Proč by jim tedy mělo záležet na osudu příštích generací, když milují jen sami sebe.

Podobně jako se konzumní společnost chová k dětem, často jedná i s dalšími bezbrannými – s nemohoucími starými lidmi. Vzhledem k tomu, jak rodiče zanedbávají děti, není překvapující, že ty jim to podobným způsobem vracejí, jakmile samy dospějí a jejich rodiče zestárnou. Ti se snaží pracovat co nejdéle, protože peníze se jim zdají nízké a oni chtějí konzumovat, stejně jako mladí. Jednoho dne však přece musejí odejít do důchodu a často pak rychle scházejí a chátrají. Nikdy se totiž v této společnosti, která povýšila mládí a mladistvý vzhled na nejvyšší ideál, nenaučili v klidu zestárnout a přijmout přirozený úděl stáří se vším dobrým i špatným, jež přináší. A když už jsou na tom se zdravím tak špatně, že potřebují péči druhých, jejich děti šoupnou babičku či dědečka do domova důchodců, kam za nimi dvakrát ročně zajedou na krátkou návštěvu, a je po starostech. Nejvíce na tom trápí vnoučata, která kvůli hamižnosti a sobeckosti dospělých nikdy nepoznají laskavou a trpělivou péči prarodičů a kouzlo jejich pohádek. Ty jsou přitom velmi důležité, protože dětem dávají tu prvotní, ale nezastupitelnou mravní výchovu a z toho důvodu se také předávají z pokolení na pokolení.

Svět se prostřednictvím satelitů a webové sítě stal menším a provázanějším, než kdy jindy v minulosti. Dalo by se očekávat, že díky tomu se lidé na Zemi více sblíží a budou spolu více soucítit, jenže se stal pravý opak. Lidé se začali stále více uzavírat do sebe, osobní kontakty a rukou psané dopisy nahradil e-mail a textové zprávy na mobilních telefonech. Obecně se ve svém chování většina řídí tím, co na jejich jednání řeknou ti ostatní, co jim nakukala média, protože často ani netuší, že by měli mít nějaké své vlastní názory a morální principy. Vedou uspěchaný a zaměstnaný život a nezbývá jim čas na přemýšlení, a tak raději přejímají předžvýkané názory televizních redaktorů, sloupkařů a názory slavných hvězd show-businessu. Podle statistik však stoupá zločinnost, a to jak běžná, pouliční, tak i tzv. bílých límečků, ale i v každodenním životě se lidé jeden k druhému chovají stále násilněji a hruběji a často se nejen slovně napadají z naprosto malicherných pohnutek, protože mají čím dál tím méně morálních zábran, žijí v neustálém stresu a snadno propadají zkratovitému jednání. V dnešní době je

velkým problémem především to, že ani lidé vybaveni průměrnou a často nadprůměrnou inteligencí ji neuvžívají k přemýšlení o základních otázkách dobra a zla, o smyslu života a morálních principech. Mnohým se možná zdá dnešní svět natolik složitý, že se v něm již neorientují a nejsou schopni si v něm tyto pojmy vymezit a definovat. Většinou se spokojí s tím, co jim nabídne média, která naprosto nekvalifikovaně vyplňují vakuum vzniklé poklesem vlivu církví a obecně uznávaných autorit, a výsledek je pak přímo katastrofální.

3. Děti, mládež a společnost

Školou mravnosti se stává společenský život již ve svých dětských formách. *“Volně si hrajíc se svými vrstevníky dítě se obeznamuje s jich dobrými vlastnostmi i jejich chybami a zakouší samo následků jejich dobroty nebo zloby“.* (Česká mravní výchova, Karel Štech 1927)

Dítě ani v mravním ohledu není nevinátkem. Přináší si již od přírody nebo dědičně vrozenou náklonnost k dobru i zlu. Pokud je na nízkém stupni vývoje, nevnáší do svých skutků žádný mravní úmysl. Nezná pojmu zla, jako nezná pojmu dobra. Činí zlo, aniž by při tom snad uvědoměle zlá vůle řídila jeho chování. Ve vývoji dítěte není nikde přesná hranice, kde začíná jednání prostě vědomé a kde mravní. *„Zvolna, krok za krokem z přítmi vegetativního života animálního, v němž počitky a pudy a reflexní pohyby jsou jediným duševním obsahem, vynořuje a tvoří se vědomí o sobě samém, vzniká představa vlastního já“.*

Počátek mravnosti objevuje se podle pedopsychologů Apreyera, Compayréa a Sullyho, již v útlém věku. Vyplývá z bázně před autoritou a nepříjemnými následky neuposlechnutí, tedy v podstatě z egoismu, vyplývajícího z pudu sebezachování.. Bradáčová s těmito názory nesouhlasí, protože nepokládá za mravné takové jednání, které je důsledkem bázně nebo pudové nutnosti. Dítěti se poprvé naskýtá příležitost k projevení mravního citění, když dochází ke střetnutí se přirozeného dětského egoismu se zájmy společnosti. Dítě však nenabývá schopnosti chovat se mravně okamžitě, předchází tomu stadium příprav, kde se cvičí rozhodovat se o daných možnostech. Kolem 2. - 3. roku se již objevují známky mravní přičetnosti. Dítě si počíná uvědomovat své jednání, zatím sice matně a neurčitě. Jeví lítost, i když velmi prchavou, tvoří si představu o tom, co má a co nemá konat. Pamatuje si již událost a bere z ní příklad. Tak postupně vzniká mravnost, po malých krůčcích. Kolem 8. - 9. roku má již dítě zásobu představ, dovede usuzovat a snaží se jednat samostatně. Začíná si velmi dobře uvědomovat v jednotlivostech následky svých činů, cítí výčitky svědomí. Jeho cit poněkud ustoupil do pozadí, ale zušlechtil se, zintenzivněl. Do popředí vystupuje jeho vůle. Snaží se napodobovat předkládané vzory, hra začíná mít nádech práce. Dítě 11-leté přestává být dítětem, stává se chlapcem nebo dívkou. Rozumová schopnost mohutní, dítě si začíná vytvářet názor o světě. Dětské ideály zanikají a postupně je nahrazují ideály odpozorované u dospělých. Mládež začíná důkladněji pozorovat jednání dospělých a oceňovat jeho mravní stránku. Dostavují se první kolize skutečnosti

a ideálu. Puberta je ohromný přerod duševní i tělesný.

Mluvíme-li o dospívání, míníme tím obvykle věkové období zhruba od 11 do 18 let. V lidském životě snad není opravdu dramatičtějšího období, než právě období procesu utváření osobnosti mladého člověka. Celý tento proces je plný rozporů a konfliktů, kdy mladý člověk hledá sám sebe, své místo ve společnosti. Jedinec si začíná uvědomovat své postavení ve společnosti, začíná uvažovat, objevuje se u něho samostatný názor, a to především na jednání a chování dospělých. Kritičnost mládeže bývá nám dospělým často nepříjemná. Zvyšuje se jejich citlivost na kontrast mezi jednáním a slovy dospělých a dochází k prvním projevům nejistoty a nedůvěry vůči dospělým. Nastávají konflikty s rodiči, učiteli a vychovateli.

Výchova má směřovat k rozvoji osobnosti, k posilování úcty k lidským právům a základním svobodám, k posilování úcty k rodičům, národním hodnotám své země a jiných civilizací, k přípravě dítěte na život ve společnosti. Komenský věřil, že výchovou a vzděláním lze člověka změnit, dát mu to největší bohatství, které je možné vlastnit. Tuto skutečnost bychom si měli my všichni, kteří studujeme sociální pedagogiku, uvědomit. Děti, žáci, studenti, kteří k nám přicházejí z narušeného sociálního prostředí, potřebují nejen vzdělání, tj. probíranou látku, ale i lásku, pochopení a porozumění. Tím zároveň měníme a snažíme se napravovat společnost, v níž žijeme.

Velkou roli v utváření správných sociálních postojů mají naše osobní hodnoty, znalosti a morální úroveň. Při svém výchovném působení v oblasti vzájemných vztahů, se snažím vycházet ze základního požadavku, a to je odpovědnost. Člověk je vždy odpovědný za své jednání a svůj život.

Spisovatelé i filozofové snad na celém světě v současné době vyjadřují názor, že se vzájemné vztahy lidí otupily, že se nějak zpřetrhala pouta, která spojovala člověka s člověkem. Člověk však nežije na pustém ostrově, ale je stále obklopen celou řadou lidí, a proto musí své záměry a chování přizpůsobit určité soustavě zvyklostí, zákonů, předpisů a norem doby, ve které žije. Kdyby si vzal za normu jen svá rozhodnutí, své potřeby a nepřihlížel na ty ostatní, kteří žijí kolem, dostal by se s nimi do konfliktu nebo do konfliktu se zákonem. Jakou míru mravních hodnot a osobního štěstí dosáhneme, to je ovlivněno vždy určitou dobou, ve které žijeme a určitými lidmi s rozmanitými vlastnostmi a charakterem. Pro mladého člověka, který svou životní dráhu teprve začíná, nemůžeme hledat štěstí v nějakém věčném modelu dobra nebo štěstí. Štěstí mu musíme ukázat ve vzájemných vztazích i v samotné současné době.

Je prvořadou nezbytností, aby děti byly ubezpečeny, že je milujeme, že nám na nich záleží, že se na nás mohou spolehnout. Dále bychom jim měli dát pocit sounáležitosti, v níž se cítí doma, zadávat jim úkoly, jejichž zvládnutím nabývá sebevědomí. Není-li tomu tak, je osobnostní život dítěte ohrožen.

Zásadní význam mezilidských vztahů pro porozumění osobnosti a jejímu vývoji však přesahuje dětství, je trvalou konstantou. Nedá nám velkou námahu uvědomit si, jak hluboce jsme poznamenáni druhými lidmi. Jsou mezi nimi osoby, bez kterých náš život v určitém období nelze pochopit. A i když se už s nimi třeba nestýkáme, protože zemřeli, vtiskli našemu životu něco podstatného. Nemusí jít jen o klíčové osoby našeho dětství, ale každý z nás má jasnou představu o důležitých lidech různých období svého dosavadního života. Pokusme se domýšlet, jací bychom byli, kdybychom je nebyli potkali, kdybychom s nimi společně neprožívali to, co jsme prožili, kdyby místo nich byl někdo jiný?

V současné době nám však také vyvstává otázka, zda se v průběhu staletí a zejména posledních desetiletí nezměnilo i samo dítě, zda jeho dětství není jiné, než bylo dříve. Rozhodně se změnila situovanost současných dětí oproti dětem minulých dob, dokonce i doby ještě nedávné. Kulturní prostředí, v němž dítě vyrůstá, je charakteristické nejen pro naši zemi, ale navzdory všelijakým rozdílům pro země Evropské unie, s nimiž jsme propojeni, případně pro země „západního světa“, do něhož tak či onak přináležíme. Jaké jsou tedy dnešní děti, situované v našem sociokulturním prostředí, v naší civilizaci, v naší postmoderní době? V jakých životních situacích se nacházejí? Co vtiskuje jejich dětství charakteristickou pečeť? Co je ohrožuje v jejich zdravém vývoji a jaké možnosti se před nimi otevírají? Na tyto otázky se nyní pomocí literatury pokusím najít odpověď.

Rodina ve svém dosavadním významu a funkci samozřejmě existuje a bude existovat nadále, ale stále více se stává jen jednou z možností vedle dalších okolností vynucených či vyvolených alternativ soužití a péče o děti. Narůstá počet rozvodů, uzavírání druhých a třetích manželství a život mimo pevný a trvalý rodinný svazek způsobuje, že stále více dětí vyrůstá v prostředí mnohem proměnlivějším, nestabilnějším, než tomu bylo dříve. Tím dochází k oslabení tradičních rodinných svazků, kdy dítě vyrůstalo s matkou a otcem.

Také dlouhodobý pokles porodnosti, který je víceméně univerzálním jevem ekonomicky vyspělých, tržně orientovaných společností, má dalekosáhlé důsledky morální, ekonomické, sociální. Zejména u vysokoškolsky vzdělaných lidí zaznamenáváme sílicí tendenci odkládat početí dítěte až na pozdější dobu – až po studiu, po dalším studiu

v zahraničí, po prosazení se ve výhodném zaměstnání, po dosažení toho a onoho ....

„*Konzumní dětství*“ poukazuje na skutečnost, že jde o dětství vystavené působení reklamy a nabídek trhu. Tím se může závažným způsobem ohrožovat svébytnost dětí i dospělých, protože ti se dostávají do vleku nabídek, jimž nedokážou odolávat a od kterých odvozují určující hodnoty svého života, na úkor skutečností závažnějších. R. Palouš tuto skutečnost charakterizuje jako propadnutí člověka vleku ustavičného pořizování, obstarávek a účelů – bez konce, bez zklidňujícího uspokojení, bez vymanění pro otázky vyšších cílů a hlubšího smyslu. Tomuto vleku je stále těžší odolávat, stává se zvyklostí a normou. Tlakům tohoto druhu je samozřejmě vystaveno i současné dítě. Již od útlého věku je bombardováno stále novými a stále rafinovaněji působícími hračkami a hrami, pamlsky a doplňky., že až můžeme hovořit o terorizování jeho vnímání a motivů. Pokud je edukační prostředí – rodina, škola, nevybaví rozvinutějšími hodnotovými orientacemi, mohou se potřeby, provokované reklamou a nabídkou, stát určujícím diktátem způsobu života. Příklad nemusíme hledat daleko, stačí vzpomenout na podbízivé a obratné propagování nezdravé výživy v automatech na školách, což může měnit stravovací návyky dětí nežádoucím směrem.

Scholarizace má dlouhou dějinnou tradici, důležitým zlomem v ní je zavádění povinné školní docházky, ke kterému dochází v našem kulturním prostředí na sklonku 18. století. Od té doby nabývá na významu a stává se neodmyslitelnou, ne-li dokonce určující součástí života dětí a mládeže. Cole a D'Andrade prokázali, že podrobení jedince úspěšné scholarizaci nejen rozšiřuje jeho informačně poznatkový horizont, ale také zásadně ovlivňuje jeho jazykový, respektive komunikační vývoj. Scholarizační začlenění dítěte je zpravidla určující osou jeho vzdělanostního vzestupu. Z těchto úvah plyne, že pro většinu dětí a jejich rodičů je téma školy velmi důležité, čas od času dokonce ústřední. Škola je nepochybně klíčem k budoucnosti, ale bohužel se stále častěji stává i závažným problémem s otevřeným koncem. Především pro děti-žáky, kteří mají ve škole potíže, ať již absolutní, že špatně prospívají, nebo relativní, že neuspokojují vysoké nároky rodičů, učitelů nebo své vlastní. Prožívají školu v důsledku toho jako setrvalý stres, hrozbu ponížení a trestů, zdroj strachu před přibouchávajícími se dveřmi do budoucnosti, zpochybňování sebevědomí. Snaha kompenzovat neúspěchy také může vést dítě nebo dospívajícího do vlivu party, kde se mu dostává uznání „mezi svými.“ Protikladný pól k proplánovanému a opečovávanému dětství představuje dětství zanedbané, tedy dětství, kterému chybí i ty nejzákladnější jistoty, řád, životní rytmy a jasné rozlišení toho, jak by věci měly být v opozici vůči tomu, co je nesprávné

a nelze si dovolit.

Chceme-li najít odpověď na otázku, co naše děti ohrožuje v jejich vývoji, musíme se zamyslet i nad emocionální přetížeností dnešních dětí a mládeže. Dítě je vystaveno citovým zážitkům, které nedokáže vnitřně zpracovat jako orientující a posilující zkušenost, jako něco smysluplného. Takové vnitřně nezpracované, psychicky nestrávené zážitky se neintegrují do celku prožitkového bohatství jedince, z něhož může čerpat, ale zůstávají jaksi mimo, jako rušivý, zátěžový, mnohdy dokonce mučivě se připomínající traumatický obsah. Základní obranou dětí vůči nim je vytěšňování – dítě vyvíjí psychické síly dávající mu na tyto zážitky zapomínat, jako by nebyly. Mezi nejčastější zdroje emočních zátěží v dětství patří např. kolize mezi rodiči, nedostatek citového pouta“tepla“, problémy ve škole se školou, některé výchovné styly, zklamání v životních touhách, cílech, aspiracích.

Současný životní styl je založen na uspokojování rostoucích potřeb. Životní úroveň člověka je posuzována podle spotřebovaných věcí, neustále se vyvíjí. Liší se od sebe v různých koutech světa, ale i lidé žijící v jednom městě mívají odlišnou životní úroveň. Hodnota života však není závislá pouze na majetku, který vlastníme, ale také na citových a duchovních hodnotách. Někdy i člověk na pokraji bídy může žít bohatším životem než milionář.

Jedním z nejdůležitějších pudů každého živočicha, a tedy i nás lidí, je pud sebezáchovy, snaha přežít. Všichni hájíme své zájmy, jejichž cílem může být snazší a pohodlnější život, lepší postavení, moc, někdy i na úkor druhého. Naše zájmy se vzájemně střetávají a snadno dochází ke konfliktu. Proto potřebujeme někoho, kdo rozhodne, na čí straně je právo. Potřebujeme pravidla, která nám stanoví mez, za niž už nesmíme zajít. Touto autoritou je stát.

4. Agrese kolem nás i v nás

Každý člověk je v určitých ohledech stejný jako všichni ostatní, v určitých ohledech podobný některým lidem, a jak dokazuje naše chování, občas zcela výjimečný. Přestože nás mnohé spojuje, jsme současně i neopakovatelnými originály. Jsou například situace, které mnohé nechají chladnými, a jiné nás naopak dovedou téměř k zuřivosti. Ani následný výbuch vzteku nás nepřekvapí u každého. Motivují nás jiné věci a na tom, co je hlavním cílem a skutečným úspěchem v lidském životě, se neshodneme. Udržet si vyrovnanost složitého duševního života a celkovou spokojenost je v dnešním uspěchaném světě velmi náročné.

Novodobé státy věnují značnou pozornost své sociální politice. Jejím cílem je udržení sociálního smíru, zachování sociální stability společnosti. Proto se státní orgány snaží intervenovat v těch případech, kdy je podstatný zájem jednotlivců nebo celých skupin obyvatel ohrožen tak, že by mohli utrpět vážnou újmu. Chování společensky nepřizpůsobivých a nebezpečných jedinců se snaží novodobé státy neutralizovat. V případě dětí a mládeže se stát snaží zmírnit či odvrátit nepříznivé působení rodičů, případně jiných osob, a nabídnout buď podporu rodině nebo alternativní rodinnou péči, jež by se pokud možno rodině podobala.

Někteří autoři tvrdí, že k příčinám rostoucích projevů násilí patří zejména defilé zpráv o násilí doma i ve světě, kdekoli a neustále, tvoří totiž jednu ze základních linií denních informací, násilí se stává banalitou. Ztrácíme vnímavost a citlivost k bezpráví a násilí, které je na denním pořádku. Kromě mediálně prezentovaných a v zábavu přetvářených situací násilí jsou významnými příčinami tohoto jevu také pocity prázdnoty, nenaplněnosti života smyslem sblížujícím lidi navzájem, zklamání v lidech, na které spoléhal, touha pomstít se.

Projevy a následky agrese v nás nebo kolem nás dovedeme popsat docela dobře. Vidí a zná je každý, víme, jak asi agrese probíhá, ale její kořeny jsou nám skryty možná někde hlouběji, v naší biologické výbavě. Například agresivní chování u zvířat nemá jenom negativní dopady, ale bývá velmi důležité pro zachování druhu nebo jedince. Známe ho prakticky u všech skupin zvířat. V tomto kontextu ji lze chápat jako ochranu jedince, rodiny. Další významná funkce agresivního chování je velice známá u lidí i zvířat, je to takzvaná sociální hierarchie, kterou *objevil venkovský dánský učitel Sheldrug Ebbe*. Zároveň však musíme konstatovat, že příroda se sice stará o to, aby byla zvířata agresivní, ale na druhé straně vytváří spoustu mechanismů, které agresivitu

usměrňují. Všechny tyto mechanismy dávají soužití jakýsi řád, jsou důsledkem dlouhodobého vývoje, jsou to vlastně obecné mechanismy.

Jistě, člověk je i pro mě jako biologa rozhodně výš než všichni ostatní živočichové. Kdybych jako biolog chtěl označit člověka, řekl bych, že je to tvor kulturní. My bohužel trpíme v českém národě od dob obrození takovou tragédií, že totiž za kulturu považujeme jenom umění, jenže já za kulturu považuji všechno, co člověk dělá a co dělal proto, aby se stal člověkem. (Zdeněk Veselovský)

Cílem vychovatelů by asi mělo být, aby člověka vedli k tomu, že i když ostatní lidé nemohou být moji blízcí přátelé, měl bych si jich vážit, neboli vést lidi k tomu, aby jedna malá skupinka nebyla agresivní vůči druhé skupince. Biologové vedou neustále spory o tom, zda je agresivní chování vrozené, nebo naučené. Některé důkazy nám říkají, že je dědičné, jiné naopak. Já se spíše kloním k názoru, že k agresivitě se dá vychovat. Aniž bychom jakkoli definovali pojmy dobro a zlo, je nepochybné, že kdykoli člověk páchá zlo, ví, že toto zlo páchá. Je sice schopen najít celou řadu různých verbálních, kulturních ospravedlnění svého jednání, ale vždycky ví, že porušuje určitou normu, která diferencuje dobré a zlé. Násilí je jedním z projevů zla. Je to čin nebo činnost, kterým jinému působíme škodu, újmu, kdy ubližujeme na zdraví, na majetku. V politice se o násilí mluví jako o prostředku nebo způsobu, jak donutit jiného člověka nebo jinou sociální skupinu, aby činili něco, co sami nechtějí. Obdobně je definována moc.

Hannah Arendtová, naopak zdůrazňuje, že moc je prostředkem k tomu, aby se lidé chovali kooperativně. V tom případě by pak násilí bylo důsledkem bezmoci anebo součástí přirozené biologické a psychologické výbavy člověka.

Sociologové váží problém agrese nikoliv na vrozenou dispozici k agresivnímu chování, ale spíše na určitý hodnotový řád, na určitou soustavu hodnot, které si člověk v dlouhodobém kulturním procesu jako lidský rod a v socializačním procesu jako individuum osvojuje. Erich From ve své knize „Lidské srdce“, rozlišuje *agresi hravou, reaktivní, frustrační, agresi ze závisti, ze žárlivosti, z pomsty, agresi kompenzační. A podle něj existuje i pozitivní druh agrese. Také říká, že nelze každý akt agresivního chování naprosto kategoricky odsoudit a zavrhnout. Dále uvádí, že mnozí pedagogové budou proti tomu asi protestovat, ale že musejí uznat, že bez určité míry asertivního a agresivního chování se člověk těžko prosazuje. Mne by právě zajímalo, nakolik jsou projevy individuálního agresivního chování určovány situačně a na kolik jsou vázány na to, co je v těch lidech, co je součástí jejich individuální výbavy.*

Podle mého názoru je možné svázat projevy agresivního chování s hodnotovým systémem. Existuje určitá hierarchie hodnot, která se historicky nějak mění, a existuje i jakási hierarchie lidí. Mezi námi jsou prostě lidé, kteří budou hledat takové formy uspokojení ve svém volném čase nebo ve svém životě, které budou jiní odmítat. V moderní demokratické společnosti by měla být ctěna klasická liberální zásada, že tvoje svoboda je mezi mé vlastní svobody, a že nikdo nemá právo poškozovat zájmy jiného.

Kolář při hledání příčin nárůstu násilí je toho názoru, že „*ve společnosti se převrátily hodnoty a lidé dnes vidí jen peníze a úspěch. Morálka svobodné tržní soutěže se postupně prosazuje do sociálních vztahů. Ten, kdo má bohatství a ovládá druhé, je považován za úspěšného člověka.*“

Genetická zakotvenost lidského chování je aspekt současnými společenskými vědami stále nedoceněný. Prakticky všechny osobnostní vlastnosti i většina lidských postojů či dokonce zájmů je dědičná. Lidské individuální charakteristiky jsou z tohoto hlediska mnohem méně prozkoumány než z hlediska vlivů prostředí. Naše civilizace si totiž chce a potřebuje myslet, že lidského jedince je možné utvářet vlivy prostředí.

Delikvence je chování. Chování je podmíněno velice komplexně. Dědičnost je jedním z mnoha faktorů, které na něj mají vliv. Genetická dispozice může být odpovědná např. za sníženou sebekontrolu či za hyperaktivitu. Tyto vlohy však samy o sobě nevedou k vytvoření delikventní party, která vyloupí obchod. Genetická vložka jen zvyšuje pravděpodobnost, že na chování budou mít vliv další činitelé, bez nichž by se delikventní jednání neuskutečnilo. Genetická vložka snižuje, resp. zvyšuje práh pro působení vlivů prostředí.

Agresivita a násilí plodí zlo a sociální deviace. Tento fakt není třeba dokazovat. (F.Gál).

Vůbec nejtransparentnějším projevem deviantního smýšlení a chování je rasismus. Vědomě projevovaný rasismus signalizuje deviantní chování jeho nositelů.

V každodenním životě jej jde lehko poznat podle postoje k Židům, Romům, lidem jiné barvy pleti. Autoři agresivně nacionalistických a rasistických názorů se od ostatní populace liší výraznou kulturou projevu a neradi vystupují z davu čili anonymity. Výzkumy veřejného mínění ukazují, že tento typ agresivity je rozšířenější, než jsme ochotni si připustit. Není vůbec pochyb o tom, že rasismus jde ruku v ruce s jinými sociálními deviacemi, hlavně však se sklony k agresivitě a násilí.

Fedor Gál: „*Zastávám názor, podle kterého se v zemích s posttotalitní mentalitou,*

rasistické tendence často zakrývají okázalým nacionálním a náboženským fundamentalismem. Je však velmi těžké rozlišit, zda se jedná o averzi k jiným lidem a na kolik je zde ventilován strach z frustrace a z radikální změny životních podmínek.“

Naproti tomu, však současná legislativa poskytuje dostatek prostoru pro sankcionování všech projevů rasismu, i když zákon se uplatňuje pouze v případě, že dojde k evidentnímu násilí anebo k veřejnému šíření rasistických názorů. Potencionálního rasistu v sobě musí zvládnout každý sám. Veřejné projevy musí zvládnout zákon a instituce, která má k dispozici policii, soudy, média.

5. Děti, mládež a agrese

Když jsme přišli na svět, byli jsme zpočátku úplně odkázáni na péči ostatních. Ale postupem času, jak jsme rostli ve společnosti jiných lidí, rozvíjely se naše schopnosti, zejména řeč, myšlení a cítění. Také jsme si postupně osvojili různé návyky důležité pro život v naší společnosti. Život člověka není poskládán jen z příjemných a radostných okamžiků. Na naší životní pouti se setkáváme i s různými nástrahami. Nepotkáváme jen přátele, čekají nás i setkání s lidmi a situacemi pro nás nebezpečnými, ze kterých je někdy obtížné vyváznout bez úhony. K násilí dochází den co den. Dochází k němu všude, v rodině, ve škole, mezi známými a kamarády. Způsob, jakým se kdo násilí brání, je otázkou jeho osobnosti a postojů.

Všechny lidské společnosti měly a mají normy určující žádoucí chování lidí. Je to rozsáhlý soubor psaných a nepsaných pravidel a zvyklostí. Normám, na nichž nejvíce záleží, jsou přiřazeny sankce uplatňované při překročení obecně známé meze. Normy i sankce jsou určovány hodnotovými důrazy určité společnosti čili „duchem doby“. Lidé se dopouštějí trestné činnosti v každém věku, nejvíce však v mládí a v rané dospělosti. Stávající česká právní úprava umožňuje trestně stíhat za přestoupení zákona jen mladistvé, kteří v době spáchání činu dovršili patnáct let. Mladiství, tj. ti, kdo se podle naší legislativy pohybují ve věkovém rozmezí 15- 18 let, trestně odpovědní jsou, nicméně sankce, které jsou jim ukládány, jsou méně přísné než u dospělých. Osobám mladším patnácti let, které naše legislativa nazývá děti, může být místo sankce uložena v rámci občanskoprávního řízení tzv. ochranná výchova. Musíme konstatovat, že kvanta dětských a mladistvých pachatelů kriminálních aktivit měla svůj vrchol v polovině devadesátých let. Od té doby počty mladistvých pachatelů trestné činnosti klesají, kdežto počty dětských pachatelů se udržují přibližně na stejné úrovni.

Děti a dospívající jsou stále agresivnější a jejich agresivita je stále brutálnější. Některé události z posledních deseti let jak u nás, tak v zemích, s nimiž se porovnáváme a které považujeme za blízké, vyvolaly opravdové zděšení a zpochybnily víru, že dítě není takových brutalit schopno. Reakcí veřejnosti je volání po snížení hranice trestní odpovědnosti na 14 let věku nebo dokonce ještě níže. Při evidování zpráv o dětské brutalitě šířených médii bychom měli projevit určitou opatrnost, protože zejména komerční média konstruují v oblasti kriminality „realitu“, která neodpovídá skutečné situaci ve společnosti. Soustřeďují se na zajímavé případy většinou závažných násilných trestných činů, které však tvoří jen malý zlomek celkového počtu deliktů. Mluvíme-li

o delikvenci dětí nebo mládeže, jde většinou o drobné majetkové přestupky, pravdou však je, že vzrůstá počet násilných činů u dětí. Hrozba násilné kriminality vytváří vystrašenou společnost a demokratická svoboda mnohých je tím omezena. Násilí je sociální nemocí, stejně vážnou, jako je pro jednotlivce rakovina.

Vzrůst kriminality je obecně typický pro období velkých sociálních změn a souvisí i se snížením dříve všudypřítomné kontroly státu. Jinými důvody mohou být podle Koláře – *zahánění nudy či neúspěch ve škole. Mnoho dětí prožívá prázdnotu – nic nemá smysl, nic je nebaví, na ničem nezáleží, všichni kolem jsou hloupi. Týrání druhých jim pak přináší vzrušení, pocit dobrodružství, silný zážitek. Neúspěch ve škole, demoralizující sebevědomí a redukcující vyhlídky do budoucna, je kompenzován tím, že přece jen jsem schopen něco dokázat, něco mimořádného, jako je moc nad druhým člověkem, nejsem jen podrobený, ale také panující. Agresorem se může stát i ten, který vlastní agresivitou předchází nebezpečí, že sám by se mohl stát obětí. K ubližování druhým ale může vést také zvědavost. Dítě zkouší, kolik ten druhý vydrží, rozebírá ho jako hračku a manipuluje s ním. Výzkumy citové deprivace v raném věku ukázaly, že dítě, které nemá silné a přesvědčivé zážitky, že je milováno a může milovat, nemá vypěstovanou empatii „vidět druhého trpět, jako bych trpěl sám.“*

Násilí je všudypřítomné, i když není viditelné. Lidé by neměli být lhostejní jenom proto, že se zatím násilí nedostalo do jejich bezprostřední blízkosti. (Fedor Gál) Příčin a forem agrese je celá řada, pokud na člověku zpozorujeme změnu chování ve smyslu zvýšené agresivity, je dobré se poradit nejprve s psychologem, obzvláště u dětí, které se agresivitou někdy snaží upozornit na sebe v případě snížené pozornosti rodičů, žárlením na vlastní sourozence.

Faktická i subjektivní naléhavost růstu násilí a kriminality bez viditelné odezvy legislativních institucí občanskou solidaritu spíše rozvíklává, než posiluje. Dětská křehkost dnešních občanských poměrů, občanská solidarita, hrdost a důstojnost jsou velmi lehce napadnutelné strachem, který nové poměry a chování na veřejnosti opět deformuje. Srovnáme-li minulost s přítomností z hlediska rozšíření násilí, odhalíme, že je patrná nejen jeho rychlost, ale i přítomnost v našem každodenním životě. Vývoj kriminality bývá interpretován jako nevyhnutelné zlo, které doprovází nastolení demokratických poměrů. Kriminalita se zdá pak přijatelnější cenou za získanou svobodu. Je však kriminalita a násilí nevyhnutelným produktem demokracie? *Explozi násilí a kriminality nevyvolalo nastolení liberální občanské společnosti, ale liberalizace komunistických poměrů, morálky a občanské kultury./ Fedor Gál/*

Silná demoralizace společnosti, násilí a nedostatek občanské zralosti jsou jedním z projevů toho, co nám k dosažení demokratických občanských poměrů chybí.

Solidarita ve společnosti, ve které žijeme, bude stále více potřebná a nutná, máme-li mít naději, že někdy budeme žít v poměrech, které nás jako občany uspokojí. Stejně tak důležitá je i tolerance. Tolerance, která je podmíněna tou nejcennější lidskou vlastností, které obecně říkáme slušnost. Bohužel, té ubývá, a dokonce se nevyplácí, protože dominuje dravost a bezohlednost. Vzájemná úcta jednoho člověka k druhému, k jeho názorům, barvě pleti, příslušnosti k národnostní a etnické skupině, ohleduplnost a takt, zkrátka slušné chování se nestává základní životní normou, ale spíše slouží ku posměchu těm silným, bezohledným.

Vezměme si kupříkladu Smyczkův film „Proč“, který zobrazuje agresivní davové chování. Proč se určité skupiny zejména mladých lidí sdružují do tohoto typu davu, který potom vyústí v manifestní agresivní chování? Na tuto otázku se pokouší hledat odpověď i Fedor Gál, který říká: *„Myslím si, že určitá část lidí, a nejen mladých, se orientuje na nižší, nízké, podprůměrné hodnoty. A to ve všech základních oblastech sociálního života.“* Lidé chtějí většinou dosahovat rychlého a neodloženého uspokojení při vynaložení minimálního úsilí. Chtějí tyto nízké hodnoty hned a rychle. Silně se s nimi identifikují a to pak vede ke konfrontaci a k agresi. Podíváme-li se na agresi ze sociologického hlediska, zjistíme, že se vztahuje k různým typům sociálního chování, eventuálně k různým typům lidských seskupení.

Moderní sociologie analyzuje tři základní hlediska, a to vztah agrese k hodnotovému systému, vztah k davovému chování a vztah agresivního chování a masových medií. Současný pohled na naše děti musíme brát zřejmě přes jejich situovanost, která na ně doléhá a mocně působí na jejich vývoj. Mnohdy tak, že bere nebezpečný směr a vymyká se nutné kontrole. V mnohém se našim dětem daří neskonale lépe než kdykoli předtím, ale v mnohém jsou ohroženy daleko více než kdykoli předtím.

6. Úpadek morálky a jeho důsledky

Domnívám se, že dnešní úpadek morálky naší společnosti měl svůj počátek tehdy, když lidé začali věřit tomu, že jsou silnější než příroda a že si ji dokáží naprosto podmanit. Nějakou dobu to nevadilo, dokonce se zdálo, že to pomáhá vzestupu lidstva. Svět ve 20. století se však stal tak strašným a vůči nám samotným tak nepřátelským, že lidé přestali věřit v Boha, a tím pak strašnější zločiny páchali. Společnost se během tohoto století zaměřila především na bezohledné uspokojování svých okamžitých potřeb a vznikl tak konzumní způsob života. Ti opravdu inteligentní jedinci si dají takové věci dohromady sami a nepotřebují se bát Boha k tomu, aby se chovali slušně a z hlediska přežití celé rasy racionálně, ale těch v celé společnosti bývá tak jedna desetina. Zbytek populace tvoří více či méně inteligentní, kteří potřebují, aby jim podobné, pro ně složité pojmy někdo vysvětlil, zjednodušil.

Problém tkví v tom, že aby se lidstvo zcivilizovalo, muselo jednat proti některým svým přirozeným instinktům a překonávat je. Příkladem za všechny je xenofobie a z ní vyplývající rasismus. Proto je nutné mít určitou soustavu zásad, která definuje co je špatné a co dobré, protože člověk na rozdíl od zvířete nemůže spoléhat na své přirozené pudy, ale musí se řídit svým vlastním citem a rozumem.

6.1 Hodnotová orientace civilizace

Lidská společnost se neustále mění a nepřeborné důkazy nám o tom podává historie. Nemusíme hned myslet na bouřlivé momenty revolucí. Změna se odehrává i na úrovni individuálních lidských životů, protože stěhování se za prací do jiného města či útěk před politickým útlakem do jiné země jsou také sociální změnou. Proces neustálé změny odedávna zajímal myslitele, jdeme neustále kupředu, nebo se vše v různých obměnách opakuje? Jsme na konci vývoje, nebo dnešní společnost představuje jen další z kroků v řadě? Sociologové tvrdí, že Evropa a s ní i naše země prodělala v tomto období vývoj od tradiční přes moderní až k dnešní postmoderní společnosti. Zemědělství vystřídal průmysl a následně služby. Velkou rozvětvenou rodinu nahradila rodina malá, která je dnes podle mnohých v krizi. Národní společnost se proměnila v multietnickou. Jen xenofobie a rasismus nás trápí pořád.

V poslední době se v evropských státech, ale i v naší zemi setkáváme stále více s lidmi z různých koutů světa. Mnozí zde studují, pracují a zakládají rodiny. V době, kdy vedle

sebe žijí lidé s různou národností, rasou, náboženským vyznáním a dalšími odlišnostmi, je otázka dodržování lidských práv mimořádně důležitá. Přes všechny vnější i vnitřní odlišnosti jsme si totiž všichni rovni. Když se však rozhlédneme kolem sebe, můžeme si všimnout, že ne vždy tato pravidla dodržujeme. Každý z nás se někdy přistihne při tom, že nepohlíží na všechny lidi jako na sobě rovné a ani se k nim tak nechová. Ono totiž není jednoduché přistupovat k druhým bez jakékoli předpojatosti a předsudků, ale vždy bychom si měli pamatovat zlaté pravidlo, které platí vždy a všude, že každý z nás může na vlastní kůži poznat, jaké je to být „tím druhým“. *„Na barvě pleti nezáleží. Co je dobré a spravedlivé pro jednoho, je dobré a spravedlivé pro druhého a Velký duch stvořil muže a ženy jako bratry a sestry. Mám rudou pleť, ale můj děd byl bílý muž. Co na tom záleží? Není to barva kůže, která mě činí dobrým nebo špatným.“* (Bílý Štít, kmen Arikara, Jižní Cheyenne)

Otázkou, co je dobré a co špatné, se lidé zabývali odnepaměti. Odpověď hledali již antičtí filozofové, ale i obyčejní lidé. Dodnes má většina z nás ráda pohádky a vůbec příběhy, které dobře končí, dobro je po zásluze odměněno a zlo potrestáno.

O člověku, který koná dobro, hovoříme jako o mravném. Rozhodnout ale, co je dobré a co ne, není vždy zrovna jednoduché. I když je někdy opravdu těžké dobro rozeznat, může nám pomoci naše svědomí. Jakýsi vnitřní hlas, který se ozve většinou, když uděláme něco, co bychom neměli. Když ho poslechneme a napravíme svou chybu, uleví se nám. Když ho opakovaně potlačujeme, postupně se otupuje a mohli bychom ho umlčet úplně. A to nikomu na lidskosti nepřidá. Vzpomeňme si na slova staré chůvy ze slavné pohádky Pyšná princezna: “Kdo zlu neodporuje, sám se provinuje.“

Žijeme ve velice zvláštní době. Snad ještě nikdy se tak často nemluvilo o tak vysokých hodnotách, jako to slýcháme dnes. Svoboda, lidská práva, pravda, historická spravedlnost. Pokud bychom brali všechny tyto řeči vážně, mohli bychom být šťastni, v jak velkolepé době to žijeme. Bohužel opak je pravdou. Chování lidí ve společnosti ukazuje, že se uplatňují také pudové síly obdobné sociálním pudům u některých zvířat. Je až skličující vidět množství lidí, především mladých, stržených do víru drog a alkoholismu, nebo těch, kteří žijí lehkomyšlným neuspořádaným a neodpovědným způsobem života. Moderní společnosti jsou nesmírně dynamické a dokonce se zdá, že se tempo jejich změny neustále stupňuje. Současná česká společnost není výjimkou. Přesto však roste počet lidí vyloučených, donucených žít na hranici přežití, národů i celých světadílů vykořisťovaných a zapomenutých, jakoby se jednalo o lidi druhé kategorie. Každá společnost má svou kulturu. Tu tvoří hodnoty a normy, které jsou

společností uznávány a dodržovány. Např. hodnota, kterou přikládáme životu, se odráží v normě Nezabiješ! Společnost si sama přivozuje změny, někdy záměrné, jindy nezáměrné. Stále tvrdíme, že přinášíme pokrok, tedy něco lepšího pro budoucí generace. Pokrokem se ale může zaštitit každý, a proto je třeba si klást konkrétní otázky: Je skutečně pokrokem mít 50 televizních kanálů? Nezáleží spíše na obsahu? Je pokrokem postavit na této parcele obchodní centrum? Skutečně je nejdůležitější mírou pokroku výše hrubého domácího produktu? Nezáleží i na spokojenosti lidí a kvalitě jejich života? Je tedy dobré přemýšlet, co se za pokrokem skrývá a jaké jsou naše vlastní hodnoty.

V dnešní uspěchané době, plné intrik, závisti a bohužel i přetvářky, každý z nás vidí, že postupně peníze vládnu světem. A to je holá skutečnost. Lidské hodnoty se změnily za uplynulá staletí k nepoznání. Co způsobilo tuto zásadní změnu? Co jsme opomenuli, my lidé moudří? Kam spěje naše vyspělá civilizace? V naší společnosti došlo ke krizi mezilidské důvěry. Dnes se již většina lidí naučila, že nelze nikomu věřit, a mají velmi často pravdu. Nejvyšší základní lidské hodnoty, jako je rodina, pravdomluvnost, čest, držení slova a slibů, slušné chování, uctivost, se nějak vytratily. Všeobecně převládá ve společnosti sobectví, ale to abnormálně dravé, zasahující do práv druhých lidí, ve smyslu hesla urvi, co můžeš.

Je třeba vyburcovat společnost, aby se přestala utápět v lhůstojnosti a snažila se o obnovu duchovních hodnot. Není k tomu potřeba ani náboženství ani církve. Hlavně k tomu potřebujeme své vlastní chtění, tyto hodnoty naplňovat. Záleží jen na nás samotných, zda chceme touto cestou jít, základ k tomu si neseme každý v sobě.

6.2 Vliv médií na zločinnost a na postoj občanů ke zločinnosti

Média, od televize po počítač, od tradičních tiskovin po netradiční zařízení složitě virtuální stimulace, znamenají bezesporu dalekosáhlé obohacení života. Díky nim jsou nám i nejodlehlejší končiny světa jakoby na dosah. Uvědomujeme si závislost každého z nás na všech ostatních, jednotlivé události se nám objevují v globálních souvislostech. Učení podporované počítači otevírá nové možnosti vzdělávání neslyšícím i nevidomým, geniálním i mentálně limitovaným. To je ovšem jenom půlka pravdy. Tou druhou polovinou je, e informační a komunikační technologie nabízejí i rozmanité způsoby zábavy posilující nežádoucí sklony a postoje. O vlivu médií, a zejména televize na socializaci dnešních dětí a mládeže ve vyspělých zemích není pochyb. Děti a dospívající

sledují televizi nejvíce ze všech médií. Čas, který věnují sledování televize, je v průměru delší než všechny jiné mimoškolní činnosti, jimiž se děti a dospívající v naší kultuře věnují. Sledování televize dětmi má ve vyspělých zemích stále vzestupný trend, potvrzený i u nás Sakem (1996). Podle jeho průzkumu klesl zájem mladistvých o četbu novin, časopisů a knih, o návštěvy výstav, divadel a galerií a také o sportování.

V televizním vysílání jsou pro mládež nejpřitažlivější filmy, populární hudba, zábavné pořady a české seriály. Při srovnání mládeže se skupinami starších lidí je patrný rozdíl ve sledování zpravodajského vysílání, vážné hudby a náboženských pořadů.

Škodlivé účinky na děti a mládež může mít jak násilí fiktivní, tak naturalisticky popisované násilí skutečné, tak i nejasná hranice mezi tím, co se opravdu stalo a co nadsadili pro větší účinnost autoři pořadu. Dítě ve středním školním věku má již schopnost distancovat se od předváděného násilí a zaujmout k němu kritický postoj. Tato kritičnost se však dá vhodným druhem zábavného podání scén s násilím oslabovat. Existuje množství studií (Murray, 1995), dokládajících, že již velmi malé děti, dokonce už roční, dokáží napodobovat to, co viděly v televizi. Např. kreslené seriály, v nichž se postavy chovají agresivně, zvyšují celkově fyzickou aktivitu dětí z mateřských škol a zvyšují jejich agresivitu vůči ostatním dětem i vůči hračkám. Televize tady posiluje agresivitu nejen u disponovaných jedinců, posiluje ji u všech dětí a u všech lidí posiluje pocit, že svět je nebezpečným místem. Kromě toho televizní násilí pravděpodobně oslabuje citlivost na násilí, s nímž se člověk setkává v reálném světě. Vášnivý televizní divák ztrácí kontakt se skutečným světem a kvůli tomu může slábnout jeho schopnost odlišovat možné a nemožné.

Co způsobuje, že je pro nás cosi tak každodenního jako televize takovou šarádou? Proč se jednotliví účastníci navzájem obviňují z viny za něco, co přitom dosud nebylo řádně prokázáno? Přemýšlet o problému vlivu médií a mediálního násilí musíme v celém vztahovém trojúhelníku.

PROTI TELEVIZI:

Může vražda na obrazovce někoho podnítit k tomu, aby sám spáchal vraždu? Protože masová média působí skoro na všechny, znamená to, že také skoro všechny ohrožují? Je pravda, že televize děti odnaučuje číst a navyká je pohledu na násilí jako samozřejmost? Není ale na televizi nejhorší to, že nás všechny obírá o čas a posléze ohlupuje?

PROTI DĚTEM:

Neměla by se televize zakázat zejména dětem? Nebo alespoň prosadit přísnou cenzuru dětských pořadů? Nedaly by se pro děti nevhodné pořady nějak elektronicky zamknout?

A neměly by se pak děti za nedovolené sledování televize trestat?

PROTI RODIČŮM:

Ostatně, nejsou tím vším vinni hlavně rodiče? Proč vůbec televizi pouštějí do bytu? Není daleko větší zlo než nejhorší televizní programy to, když k televizi odlákají své děti tvrdíce, že na ně nemají čas?

Jedni tedy obviňují nejvíc televizi, druzí děti, třetí rodiče a všichni společně jsou PROTI VŠEM. Všichni jsou znepokojeni agresivitou, a ve všech třech stranách sporu přitom vzrůstá agresivita vůči těm ostatním. (Tváří v tvář obrazovce, Bohuslav Blažek s.7, 1995)

Masová média nejsou ta média, která jsou vnímána masami, ale ta, která lidi v masy proměňují. Nejsou to přitom zdaleka jenom ta běžná jako fotografie, film, rozhlas nebo televize, ale také třeba peníze, reklama nebo škola. (Tváří v tvář obrazovce, Bohuslav Blažek)

Vlastně si ani neuvědomujeme, že média zásadně formují náš životní styl. Televize nejenom že odvedla lidi z kin, ale především změnila způsob trávení volného času a způsob přijímání a zpracování informace. Kanadský teoretik masových médií Marshall McLuhan přišel před lety s převratnou myšlenkou, že jejich hlavní působení nespočívá v tom, co sdělují, ale v příznačném způsobu komunikace, který přinášejí. Dospělí nejvíce kritizují to, že obrazovka odlákává děti od přírody, zkracuje jejich kontakt s kamarády, děti přestávají číst. Počítačová obrazovka je zbavuje zájmu o cokoli jiného a stává se tak jejich první drogou.

Klíčem k pochopení každého média není, co toto médium samo o sobě dělá nám, ale jakým způsobem s ním nakládáme my. A klíčem k rozumnému zacházení s médiem je způsob, jakým se v něm orientujeme. Náš současný svět je z hlediska komunikace strukturován daleko více „římsky“ než „hebrejsky“. Pluralita médií je dnes největší v dějinách a náš život je převážně světský. Přitom jsme však hluboce prostoupeni původně hebrejskou představou kontinuity dějin, které mají směr a co víc, cíl.“/ Bohuslav Blažek/

Zápas v pomyslné aréně na téma „televizní násilí“ na sebe strhuje pozornost svou urputností a také jako by fiktivní reálnou agresivitou ve svých obhájcích a dokonce odpůrcích.

Zjišťuje se, že televizní násilí nepůsobí na všechny stejně. Je třeba brát v úvahu vliv

intervenujících proměnných, jako jsou sociální situace (Maccoby 1954) a individuální sklony dítěte (Bailyn 1959). Na to, zda televizní násilí děti negativně ovlivní nebo ne, má vliv především podíl intervence rodičů (Comstock 1978). Příznivý vliv na to, aby se sledování televizního násilí neprojevovalo negativně, mají rodiče, kteří oceňují nápaditost, zodpovědnost a stabilitu, odmítají tvrdou disciplínu a tělesné tresty, s dětmi diskutují, sami se málo dívají na televizi a nevidí svět jako zlý a děsivý (Singer 1988).

Je zvláštní, že rodiče se nejvíce děsí nápadných projevů toho, že dítě je zasaženo dramatickým dějem, vadí jim, když se pokouší si sledování takového děje odlehčit vedlejšími aktivitami, ale jejich pozornosti mnohdy unikají mnohem důležitější případy citové oploštěnosti a lhostejnosti. Je pravdou, že takové děti jsou pohodlnější, neruší, ale jak dlouho, dokud nezačnou své nezvládnuté agresivní motivy přejaté z médií praktikovat vůči okolí nebo přímo rodičům. Z hlediska všech diskuzí na téma média a násilí je nejvýstižnější citát Zdeňka Jirotky o vlivu literatury na mládež: „ Je mnohem snazší dokázat nedospělému klukovi, že není krvežíznivým pirátem, než zabránit málo inteligentní čtenářce, aby nenalézala obdoby mezi osudem hrdinky románu a osudem svým. “Je ovšem ověřeno, že média skutečně mohou zvyšovat hladinu agresivního chování. Zároveň však nesmíme zapomínat, že agresivní tendence u dětí můžeme minimalizovat tím, že jim někdo vyloží, jak mediální obsah vzniká, to znamená bavit se s dětmi o tom, co vidí, tedy výchovně působit. Mediální násilí má na nás stejný vliv jako ostatní podněty z okolí. Mander vidí jako nebezpečný vývoj v tom, že se neustále zmenšuje skupina lidí, která ovládá televizi a jejím prostřednictvím také společnost. Neustálé sledování televize ohrožuje biologické i psychické zdraví člověka. Návykovost televize připravuje člověka na autokratický způsob vlády. Televize jako technologie je nejúspěšnější při sdělování zjednodušených, jednoznačných informací, které lze lehce převést do podoby, odpovídající komerčním zájmům jejich majitelů.

(Média a násilí s. 37, 2005)

Masmédia se stala součástí našeho života. Jejich prostřednictvím se násilí stále více stává součástí našeho života. Podle mého názoru nejsou však sama o sobě viníkem. Položíme si otázku, zda je člověk od přirozenosti dobrý, nebo zlý? Kompromisní odpovědí je, že v člověku je zakódována jak možnost dobra, tak zla. Též záleží na historii kultury, kterou tato společnost reprezentuje. V této souvislosti je nezbytné zamyslet se nad tím, jakým způsobem tento kulturní kontext existuje a funguje v naší moderní společnosti.

Filmový zločinec je v dnešních filmech nápadně často líčen se sympatiemi, a to

i v případě, že se scénář inspiruje skutečnou postavou. Fakt, že živá předloha filmové postavy zabila řadu lidí, uskutečnila sérii loupežných přepadení, způsobila velké škody a utrpení jednotlivcům i státu, nikterak nebrání režisérům, aby do této úlohy obsazovali nejpopulárnější herce a aby je činili postavami pro diváka co nejsympatičtějšími. (Mládež a delikvence s. 105) Každé vyprávění příběhu je v jistém smyslu legendou, pohádkou. Ve většině legend se střetávají pozitivní i negativní postavy, které se odrážejí v lidském nitru. Jiráček/1996/ s odvoláním na Johna Hartleye uvádí mezi vlastnostmi, jež musí událost mít, aby byla pro média zpráva zajímavá, je na prvním místě negativita. Dalšími zpravodajsky žádoucími hodnotami jsou nečekanost, rychlost, s níž se odehrála a konečně soulad s očekáváním příjemce zprávy. Násilná kriminalita všechna uvedená kritéria dokonale splňuje. Kriminální činy jsou negativní, nečekané, probíhají rychle a není těžké jim porozumět. K očekáváním příjemce zprávy patří i představa o pachateli kriminálního činu, a to jako o jedinci stojícím mimo lidskou společnost. Násilí a kriminalita jsou dnes již problémem každodenního života občanů. Veřejnost věnuje kriminalitě značnou pozornost. Vzestup naléhavosti problému kriminality, kterou občané pociťují, patří k nejvýznamnějším posunům veřejného mínění. Obava z kriminality je více přítomná tam, kde je pociťována zvýšená sociální nejistota.

Vývoj kriminality je zdrojem rostoucí nespokojenosti. Kriminalita obdobně jako ekologie, představuje problémy, jejichž zvládnutí je mimo dosah jednotlivého občana. Představují totiž neosobní, anonymní a nevyzpytatelnou hrozbu, které je člověk vystaven bez ohledu na svou vůli, schopnosti a skutky. Dotýkají se více existenciální, než existenční kvality života. Růst jejich naléhavosti stále více signalizuje šíření pocitu nejistoty a ohrožení. Násilí je projevem okrajových selhání občanské společnosti.

V současné době stojí naše společnost na pomyslné křižovatce dvou možných cest, jak nárůst kriminality řešit, a to cestou aktivní občanské bezpečnosti anebo cestou represivní a silovou. Podle mého názoru by bezpečnost neměla být pouze starostí těch, kteří s kriminalitou dnes a denně zápasí, nebo těch, kteří se stali obětí trestné činnosti, protože kriminalita a růst násilí je dnes jednou z klíčových otázek stabilizace občanských poměrů v našem státě.

6.3 Vliv rodiny, školy a dalších sociálních skupin

Vzhledem k tomu, že se rodina pohybuje v určitém společenském prostoru,

nezůstávají její funkce v průběhu dějinného vývoje stejné, neměnné. Jejich obsah se proměňuje, některé ztrácejí svůj význam, přetvářejí se, zužují, či naopak rozšiřují. Přesto je však rodina biologickou a sociální skupinou, kterou spojují příbuzenské vztahy. Jejím posláním je vychovávat děti a poskytovat jejím členům sociální, citové a hodnotové zázemí. Nestačí jen dítě živit a šatit. T. G. Masaryk řekl: „ *Dítěti je první a hlavní škola rodina....., ta vychovává a vyučí tím, co dítě doma vidí. Tedy jací jsou rodiče, matka i otec, jaký mají poměr k sobě a k okolí, to má největší vliv na dítě. Prosím vás, když takové děcko doma pozoruje nesoulad a hádky rodičů, hrubost, neúctu, nepravdivost, jak může z něho, nepřemůže-li to násilím, být slušný člověk? Ono se říká – čím hrneček natřeš, tím páchne. To platí i o rodině.*“

Evropská společnost a s ní i rodina přechází z období industriálního do období postindustriálního. Ženy se emancipují, vstupují v historicky nevídané míře na trh práce a to také mění jejich chuť angažovat se v tradiční ženské roli v rodině, v roli hospodyně a vychovatelky dětí. V tomto okamžiku dochází ke konfliktu s potřebami dítěte a s nízkou ochotou mužů podílet se na výchově dětí a na provozu domácnosti. Dvougenerační rodina odpovídající industriální fázi vývoje městské společnosti je na ústupu. Vznikají nové typy rodin, přesto jsou však schopny hlavní funkce rodiny zastávat. Tradiční pojetka rodiny ztrácejí na významu. Nejcennějším vkladem rodičů do nové generace již není majetek, ani společenská privilegia, ale stává se jím vzdělání.

Děti vychovávané jen jedním z rodičů mají podle mezinárodních srovnávacích studií o něco horší výsledky ve škole, víc zdravotních a psychických problémů a také víc střetů se zákonem, než ty děti, které vyrůstají s oběma rodiči. Po mnoha šetřeních je prokázáno, že kriminálního chování se většinou dopouští mládež nejnižší vrstvy společnosti, vrstva lidí bez kvalifikace, vrstvy, v nichž je největší chudoba a nejvyšší nezaměstnanost. V současnosti můžeme ale říci, že ke kriminálnímu chování mládeže dochází i z řad dobře situovaných rodin, kde se vyskytují případy vysloveného nezájmu a nepřátelství rodičů vůči dítěti. Znamý americký psychiatr Scott-Peck delikventní chování dospívajících interpretuje *jako logickou reakci na skrytě nepřátelský postoj rodičů ve zdánlivě dobře fungujících a ekonomicky dobře zajištěných rodinách.*

Kvalita vazby mezi dítětem a matkou, později i otcem a dalšími členy rodiny, je klíčovým činitelem osobnostního vývoje. Matka svým chováním hned po porodu zrcadlí chování dítěte a také ono zrcadlí matčino chování. Dobře fungující rodina pak synchronizuje chování svých členů, které bývá přirovnáváno ke hře orchestru bez dirigenta. Pokud rodič nedokáže zabezpečit dětskou potřebu bezpečí, nedochází

k vytvoření „základní důvěry“ k dospělému. Studie delikventně jednajících mladistvých založené na jejich popisu rodinného prostředí (Shrnutí těchto studií viz Snyder a Patterson, 1987) ukazují rodinné prostředí přestupníků zákona jako chladné, s minimem rodičovského zájmu o děti. Rodiče jsou dětmi charakterizováni jako pasivní či odmítaví, nezainteresovaní na potřebách dítěte. (Mládež a delikvence s. 43, Matoušek, Kroftová 2003)

Vztahy uvnitř rodiny se projevují navenek také ve vzájemné komunikaci jejich jednotlivých členů. Chování a jednání člověka je předurčeno tím, co si vstřípí jako dítě v rodině. Toto pak přenáší do jednání s dalšími lidmi, do své rodiny. Dítě obklopené vzájemnou úctou jednoho k druhému, respektováním a starostmi o druhé bude jednou citlivější a vnímavější ke svému okolí než jedinec, který poznal nezájem, sobeckost či hrubost.

V procesu rodinného styku se v rodině vytváří určitá hodnotová a psychická atmosféra, která ovlivňuje všechny účastníky rodinné komunikace, mladé, dospělé i prarodiče.

Dospívající, který nedokáže dodržovat společenské normy, byl pravděpodobně rodiči špatně trénován ve smyslu vnitřní disciplíny. Dlouhodobými výzkumy je dnes dostatečně potvrzeno, že v rodinách delikventně se chovajících adolescentů se rodiče méně starají o vytvoření zábran v asociálním chování dětí nebo je jejich výchovný styl nekonzistentní, jednou dítě za přestupek trestají vehementně, jindy ho za totéž netrestají. Také příliš tvrdá disciplína zahrnující agresivní chování rodiče k dítěti je častější v rodinách, v nichž se děti chovají delikventně. Dítě se v takové rodině učí agresivitě jako dovolenému způsobu chování. (Mládež a delikvence s. 44)

Zvláštním případem je neuvědomělé rodičovské povzbuzování dítěte do delikventního chování popsané už v padesátých letech Szurkem a Johnsonovou.

V takovýchto rodinách rodič prostřednictvím dítěte uspokojuje svoje mimovědomé přání. Dítě se totiž identifikuje nejen s tím, jak se rodič chová, dítě se ztotožňuje i se skrytějšími sklony a přáními dospělého, jež dokáže zachytit z nepatrných náznaků. Superego dítěte se vyvíjí normálně, ale v jednom nebo v několika ohledech je nedostatečné, něco co by mělo být zakázané, považuje za dovolené. Dohled, to je míra informovanosti o tom, co dítě dělá ve volném čase, s jakými kamarády se stýká, kde se zdržuje, když není doma, kdy se vrací domů. Čím hůře rodiče monitorují své dítě, tím je, podle studií Snydera a Pattersona, větší pravděpodobnost, že se dítě dopustí trestného činu. Dalším rizikovým faktorem je rodič, který se chová delikventně, nadměrně pije, bere drogy, je sociálně nepřizpůsobivý, pak se tím zvyšuje pravděpodobnost, že dítě

bude během dospívání přestupovat meze zákona.

K delikventnímu chování dětí přispívá i způsob řešení konfliktů v rodině. Řadou výzkumů je potvrzeno, že děti vyrůstající v rodinách, kde je mnoho otevřených konfliktů mezi rodiči, mají větší sklon ke kriminálnímu chování než děti vyrůstající v klidném rodinném prostředí. Z takového prostředí má dítě jednak tendenci co nejdříve a co nejčastěji unikat, jednak se v něm učí konfrontačnímu způsobu řešení těžkostí.

Vedle rodiny patří škola k další sociální skupině, která výrazně ovlivňuje náš život. Její působení je tím větší, čím více času ve škole trávíme. Mnohdy je to více než v rodině. Škola znamená v našem životě velký obrat. Dostáváme se z důvěrného prostředí rodiny do prostředí života společnosti, kde platí stejná pravidla pro všechny. Vede nás k vytváření sociálních vztahů, a to ke spolupráci, vzájemné toleranci. Zároveň nás učí vyjádřit vhodným způsobem vlastní názor, podporuje naše zájmy a aktivitu.

Novověká škola ve skutečnosti nikdy nebyla institucí, kde by se děti jen učily předmětům, a kde by se učitelé nezajímali o jejich socializaci, osobnosti a morální vývoj. Třemi nejvlivnějšími soudobými filozofiemi vzdělávání (Pasch a kol. 1998) jsou:

Progresivismus – výuka je šitá na míru každému jednotlivci pomáhající mu k pochopení současného života, sebe i druhých

Rekonstrukcionismus - řídí se podle odhadu vývojových trendů společnosti a jako cíl si stanovuje vzbudit v dětech touhu hned nebo v dospělosti potřebné společenské změny

Esencialismus – jeho cílem je předat tradiční znalosti, dovednosti a postoje, které podle zastánců tohoto směru představují jádro západní kultury (Mládež a delikvence s. 63, 64).

Jak slábne vliv některých rodin na děti a jak se mocným socializačním vlivem v druhé polovině našeho století stávají také média a zároveň rostou obavy z neřízeného socializačního působení vrstevnických skupin, začíná být škola viděna jako málem jediné prostředí schopné garantovat působení na dítě, jež je v souladu se zájmy společnosti. (Mládež a delikvence s. 65) Na školu klade společnost ještě řadu dalších požadavků. Škola by měla děti nejen kvalifikovat pro budoucí práci, ale také je vychovávat k občanské angažovanosti, a to ve spolupráci s rodinou. Má přihlížet nejen k postojům rodičů, ale i k individuálním potřebám dítěte. Dále má být jednak chráněným prostředím, jednak otevřenou institucí, kam vnější svět má a může vstupovat.

Úvahy o příčinných souvislostech sociálního selhání mohou oprávněně začínat jak

u rodiny, tak u vzdělávacího systému. Dítě, které má lepší sociální kapitál, po dokončení základního vzdělání volí školy a učební obory, s nimiž má větší pravděpodobnost uplatnit se v prestižních a lépe placených profesích, kdežto dítě s horším sociálním kapitálem se častěji dostává do škol a učebních oborů, které je kvalifikují pro méně prestižní a hůře placené profese.

Dle různých průzkumů byly učiněny další nálezy související s problémy a úskalími scholarizace. První se týká úzkosti u školních dětí, dnes jej nahradil strach ze školního neúspěchu. Žáci překonávají úzkost stále rafinovanějším podváděním či vyvinutím rezignujících a negativistických postojů. Druhý nález konstatuje, že děti chodí v rozmezí posledních dvaceti pěti let do školy stále méně rády. Narůstá rovněž celkové kritické ladění vůči škole, jež přímo či nepřímo posilují oblíbené mediální pořady, jinak řečeno, proti škole se vytváří sdílený negativní stereotyp překrývající její skutečné kvality a její vývoj. Třetím důvodem je, že děti a dospívající ve stále větším počtu odmítají uznávat autoritu, jsou méně ochotné brát na sebe závazky a vynakládat soustavné úsilí na jejich plnění. (Dítě v osobnostním pojetí, Z. Halus, s. 85, 2009)

Existují dvě banální pravdy, každý člověk je součástí společnosti a každá společnost se skládá z jedinců. To nám však o vztahu jedince a kolektivu mnoho neříká. Méně banální může být konstatování, že téměř všichni se dnes cítíme být v první řadě sami sebou a až poté členy určitého kolektivu. Jako členové individualizované společnosti proto daleko častěji než „my“ říkáme „já“. Zdůrazňujeme sice svou individualitu, ale stejně téměř všechno děláme před druhými nebo přímo pro druhé. Zajímat se jen o sebe je špatná strategie pro život. Každý den se setkáváme s mnoha lidmi, se svými kamarády, se spolužáky, s náhodnými kolemdoucími. Na základě často velmi krátkých setkání se snažíme porozumět jejich chování. Dítě se postupně odpoutává od rodiny a vyhledává kamarády s podobnými názory a zájmy.

V období dospívání se stává členem celé řady malých sociálních skupin. Jednou z nich bývá i parta vrstevníků, do které vstupuje na základě dobrovolnosti. Prožívá zde uznání a přátelství, ale také spory a soupeření. Schází se s nimi při sportu, zájmových aktivitách, nebo si jen tak povídají a chodí ven. Parta jim pomáhá zkusit i takové věci, na které sami nestačí. Může se ale také stát, že se dítě stane členem party, která se nečinně potuluje a vymýšlí takovou činnost, která není zákonná, a to vandalismus, experimentování s drogami a podobně.

Dítě tráví stále více času ve formálních skupinách – škola, zájmové organizace a v neformálních skupinách svého bydliště. Tyto skupiny jsou mnohem větší než rodina

a vliv učitelů, vychovatelů je v nich výrazně menší než v rodině. Díky tomu se dítě dostává do intenzivní interakce s vrstevníky. Je však otázkou, zda je tato interakce demokratická, jak soudil Piaget, nebo zda jsou pro ni vhodným přirovnáním nemilosrdné „zákony džungle“, jak soudí konzervativní kritici soudobé civilizace. (Mládež a delikvence s. 82, Matoušek 2003)

Je prokázáno, že kriminalita mládeže je páchána téměř vždy v partách. Pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin je vrstevnická skupina důležitější než pro mladé lidi vyrůstající v rodinách, které dětem poskytují podporu a vytyčují meze dovoleného chování. Nároky na konformitu jsou ve vrstevnických skupinách mládeže mnohem vyšší. Zahrnují nejen způsob vyjadřování, úpravu zevnějšku, druh preferované hudby, ale i způsob chování k opačnému pohlaví, postoj ke škole, k rodičům, ke kouření, drogám, alkoholu. (Mládež a delikvence s. 83, Matoušek 2003) Tyto skupiny se vymknou kontrole úplně – přestanou chodit do školy, do učení, vytvoří si vlastní hodnotové preference. Někteří tráví čas v hernách a na diskotékách a záhy se jim přestane dostávat prostředků. Začnou si je proto opatřovat drobnými krádežemi, které pak přerůstají v organizované. U nás je tento typ delikventních part patrně nejčastějším typem delikventní skupiny. A tak si společensky hendikepovaní dospívající, kteří potřebným finančním ani sociálním kapitálem nedisponují, hledají náhradní cesty, které vedou rychleji ke zdánlivě stejnému cíli, společenskému úspěchu.

6.4 Školní prostředí jako rizikový činitel

Vstup do školy je pro dítě i jeho rodinu výjimečnou událostí. Osobnostní vývoj nabývá nové kvality, která se postupně, během celé školní docházky, naplňuje ve svých projevech i důsledcích. To je důvod, proč bývá vstup do školy označován jako zlomová životní událost, kdy se od sebe oddělí dvě fáze dětského věku.

Přechodem do školy každé dítě ztrácí výlučné postavení, které do té doby mělo v rodině. Musí se přizpůsobovat novému životnímu rytmu. Učitel je pro něj zprvu nejvýznamnější osobou ve škole, postupně však nabývají na významu vztahy ke spolužákům a solidarita s nimi. Učitel se stává autoritou, která konkuruje autoritě rodičů a později také vrstevníků. Význam spolužáků jako zrcadla a zdroje pocitu vlastní hodnoty stále stoupá s blížícím se dospíváním. Děti si velmi záhy začínají ve třídě vytvářet svou vlastní subkulturu, vyznačující se zvláštním jazykem, zvyklostmi

a rituály, na něž jsou učitelé v lepším případě více a v horším případě méně napojeni. Ve třídě vznikají i podskupiny zvláštních sub-subkultur. Tyto podskupiny jsou zárodkem asociálních part. Jejich vzniku napomáhá neangažovanost učitele, respektive zřetelné preferování či zatracování některých dětí (Mládež a delikvence s. 75)

Na vyučování se aktivně komunikativně podílí jen určitá část žáků, kdežto větší část participuje málo nebo vůbec. Učitelův nezáměr či agresivita mohou být živnou půdou šikanování ve třídě. Není zcela výjimečné, že učitel svým chováním agresorům „označí“ jedince, který je v nějakém ohledu nedostačující a jehož se pak děti cítí oprávněny beztretně napadat. Přehlížení zcela zjevných přestupků, nejasná pravidla týkající se žádoucího chování dětí, nekonzistentní uplatňování disciplíny, degradace a deptání žáků v procesu jejich trestání, nemožnost odčinit přestupek, neobjektivní rozhodování učitelů a ředitele, ba i obviňování rodičů za něco, co nezpůsobili, to všechno jsou postoje podkopávající představu dětí o tom, že jejich chování má za každých okolností jasné hranice a že udržování těchto hranic se řídí pravidly fair play. (Mládež a delikvence s.77, Matoušek, 2003)

6.5 Šikana, rasismus, závislosti

Šikana je dlouhodobý tlak vyvíjený na jedince, který může mít spoustu podob. Šikanování je mimořádně nebezpečná forma násilí, která ohrožuje základní výchovné a vzdělávací cíle školy. V místech jejího výskytu dochází ke ztrátě pocitu bezpečí žáků, který je nezbytný pro harmonický rozvoj osobnosti a efektivní výuku. Na rozdíl od jiných druhů násilí je šikana zvláště zákeřná, protože často zůstává dlouho skrytá. Tak i při relativně malé intenzitě šikany může u jejích obětí docházet k závažným psychickým traumatům s dlouhodobými následky a k postupné deformaci vztahů v kolektivu. Projevuje se i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou žáků. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím elektronické komunikace, tehdy mluvíme o tzv. kyberšikaně. Ta zahrnuje útoky pomocí e-mailů, sms zpráv, vyvěšování urážlivých materiálů na internetové stránky.

Šikanování je sociální porucha vztahů ve skupině, ve které hraje roli vztah agresora a oběti, kdy týrání druhého přináší satisfakci moci nad druhým. Jeden z pohledů na

šikanu ji chápe jako nemocné chování, čili patologické chování. Podle dr. Michala Koláře prochází toto onemocnění několika stádii, a to:

1. stádium OSTRAKISMUS

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky.

2. stádium FYZICKÁ AGRESE A PŘITVRZOVÁNÍ MANIPULACE

V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity. Manipulace se přitvrzuje.

3. stádium - klíčový moment – VYTVOŘENÍ JÁDRA

Vytváří se skupina agresorů, úderné jádro. Tito šířitelé viru začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti slabí.

4. stadium VĚTŠINA PŘIJÍMÁ NORMY

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit.

5. stadium TOTALITA neboli DOKONALÁ ŠIKANA

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně řečeno éra „vykořisťování“.

O šikaně je třeba mluvit a psát, aby veřejnost pochopila, že to není pouze okrajový problém některých učilišť. Šikana v různých formách a míře existuje na všech školách. Je třeba rozeznat šikanu a běžné škádlení, kdy se třeba i urážkami a nadávkami baví obě strany. Šikana je však soustavná opakující se trýzeň. Původce šikany musí být potrestán, přehlížení mírnějších forem může vést k jejímu stupňování. K šikanovanému dítěti je třeba přistupovat individuálně a respektovat jeho zhoršený psychický stav.

Šikanované dítě dává okolí signály, které směřuje na učitele, rodiče. Pokud se šikana děje ve škole, může dítě odmítat bez důvodu do školy chodit nebo si důvody evidentně

vymýšlí. Dítěti se zhorší prospěch, klesne nálada, je apatické a propadá depresím. Šikana může vyústit v demonstrovanou sebevraždu.

Základem prevence šikanování a násilí na školách je podpora pozitivních vzájemných vztahů mezi žáky a mezi učiteli. Odhalení šikany bývá obtížné. Významnou roli při jejím zjišťování hraje strach, a to nejen strach obětí, ale i pachatelů a dalších účastníků. Strach obvykle vytváří prostředí „solidarity“ agresorů a postižených. Důležité je si problém připustit a snažit se ho řešit.

Násilí pouličních gangů, extremistických skupin či divácké násilí kompenzuje deficit životního programu a nudy. Je potencováno anonymitou davu a reaguje na naučené podněty. Skupiny delikventně jednající mládeže vznikají obvykle v prostředí, v němž jsou delikventní normy akceptovány i dospělými, dospělí v něm do jisté míry slouží jako učitelé mládeže. Vysoce násilnické skupiny vznikají v nestabilním prostředí, v němž chce mládež ukázat svou sílu, opozičnictví a nebojácnost. Tyto skupiny právem vzbuzují nejvíce obav veřejnosti. I spory uvnitř těchto skupin se vyřizují násilně. Skupina vysoce hodnotí nošení zbraní a agresivní chování. Neagresivními jedinci pohrdá. (Mládež a delikvence s. 86)

Skinheadi jsou hnutím, jež pochází z Anglie, kde bylo v šedesátých letech reakcí dělnické mládeže na kulturu hippies a na rostoucí přistěhovalectví, které ohrožovalo uplatnění mladých, málo kvalifikovaných lidí na trhu práce. Mareš (1997) popisuje vývoj tohoto hnutí následovně – na počátku byla bílá dělnická mládež fascinována hudbou a nespoutaným chováním karibských emigrantů. Důraz byl položen na patriotismus, na drsné sporty, na rodinu a na odmítání drog. Do Evropy se dostává v osmdesátých letech, ale již s vlivy německého neonacismu. Tyto skupiny jsou velmi soudržné a ostražitě vůči neznámým lidem. Mají hierarchickou, vojenskou strukturu, v jejímž čele stojí inteligentní vůdci. Jejich činnosti jsou plánované. Mají vlastní kodex správného a nesprávného chování. Také vlastní systém spravedlnosti, tvrdě postihující odpadlíky.

Na rozdíl od jiných druhů trestné činnosti chybí u kriminálních akcí skinheads motiv majetkového zisku či odvety za to, co provedla oběť. Oběť bývá útočníkům neznámá, provokuje jejich útok jen barvou pleti, případně suverénním chováním. Napadení je brutální a jsou při něm používány zbraně, následky na zdraví oběti jsou vážné, někdy fatální. (Mládež a delikvence s. 88)

S růstem zneužívání nejrůznějších látek je nutné zabývat se otázkami příčin vzniku drogové závislosti. Základním předpokladem rozvoje toxikomanie je setkání čtyř

faktorů, kterými jsou droga, osobnost uživatele, prostředí a podnět.

Droga má svůj potenciál pro možnost vzniku závislosti, důležitou roli hraje její dostupnost. **Osobnost** každého člověka je jedinečná a neopakovatelná a je dalším faktorem při tvorbě závislosti. Vyvíjí se na základě vrozených dispozic výchovou a učením a dotváří je získané vlastnosti. Osobnost dětí je dána nezralostí, děti jsou zvědavé, hledají své postavení mezi vrstevníky. Pokud se mezi nimi setkají s užíváním návykových látek, chtějí je také vyzkoušet. Proto je pro ně důležité mít kladné vzory, se kterými se mohou ztotožnit. Mezi činitele, které zvyšují riziko závislosti u dětí a dospívajících patří duševní poruchy, poruchy chování, nebo narušený vývoj schopnosti vytvářet vztahy s druhými.

Prostředí a podnět – kromě rodiny, která je pro formování života jedince nejdůležitější, má na člověka výrazný vliv i sociální prostředí, ve kterém se pohybuje. Toto prostředí utváří osobnost člověka, může však zapříčinit i její poruchy. Nemalý vliv na užívání návykových látek u mladistvých hraje okolí, především pak kamarádi, parta.

Alkohol je vedle tabáku nejčastěji užívaná psychoaktivní látka u nás. Působí útlum a intoxikaci centrálního nervového systému. Alkoholismus způsobuje také mnoho somatických poškození organismu a psychických poruch. Nelze mít stoprocentní jistotu, že se v rodině nesetkáme s problematikou drog. Výzkumy ukazují, že toxikomanem se může stát člen jakékoli rodiny, i když převažují ve velké míře rodiny neúplné, tam kde se objevuje užívání návykových látek rodiči nebo disharmonické rodinné prostředí. Pokud toxikoman nemá jiné finanční zdroje a potřebuje svoji drogu, uchyluje se k páčání trestné činnosti. Kriminalita v souvislosti s drogami se netýká jen těch, kteří drogu užívají. Ve 20. století se drogy stávají celospolečenským a celosvětovým problémem, který přichází i do našeho století, a je těžko řešitelný. Kriminalizace uživatelů drog problémy postižených lidí ani společnosti neřeší, ale násobí. Uživatel však potřebuje především léčbu.

V posledních několika letech je drogová situace v České republice v zásadě podobná ostatním evropským zemím. Na jedné straně se nezvyšuje a spíše klesá počet nejrizikovějších nitrožilních uživatelů drog infikovaných virem HIV. Vzdůstá ale počet infekcí hepatitidou C. Takže jak na tom vlastně jsme? Nemá smysl naříkat, ale není ani obzvláštní důvod k radosti či sebeuspokojení.

PRAKTICKÁ ČÁST

Úvod

V praktické části mé bakalářské práce se budu zabývat porovnáním odpovědí na otázky stejného dotazníku u respondentů středních škol, učilišť a základní školy čili věkovou skupinu žáků mezi 15 – 19 lety.

Tabulka respondentů:

Studenti		Uční		Žáci ZŠ	
Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky
7	31	20	11	8	12

Dotazníky

V rámci průzkumu jsem si chtěla ověřit mínění respondentů podle odpovědí na následující výzkumné otázky:

- 1. Kdo má na v této věkové skupině na respondenty největší vliv**
- 2. Jak dalece ovlivňují život těchto respondentů média**
- 3. Zda se v průběhu svého života respondenti setkali s násilím a agresivitou, v jaké podobě, jaký je jejich postoj**
- 4. Co se respondentům na dnešní době líbí, co nelíbí**
- 5. Jaké životní hodnoty jsou pro děti a mládež důležité**

Vyhodnocení a interpretace výsledků

Žákům byl předložen dotazník s dvaceti otázkami. Bylo využito otázek otevřených a u otázky týkající se životních hodnot jsem využila škálové stupnice.

Respondenty středních škol jsou v mém případě studenti Obchodně podnikatelské činnosti na obchodní škole v Koryčanech, regionu Kroměřížsko. Celkem jsem oslovila 37 žáků, z toho 30 dívek a 7 chlapců. Nepoměr chlapců a dívek vyplývá ze studijního oboru. Na daný obor se většinou hlásí dívky. Na jeden ročník připadají v průměru 3 chlapci.

Na otázky odpovídali následovně:

- 1. Kdo je tvým vzorem a proč?**

Většina dívek odpovídala, že rodiče anebo nikdo. Chlapci nejčastěji uváděli sportovce

anebo rovněž odpověď nikdo.

2. Kdo na tebe působí nejvíce?

U dívek získali opět největší počet hlasů rodiče, ale těsně za nimi kamarádi. V tomto případě se chlapci shodli s dívkami.

3. Co bys pro sebe považoval za štěstí?

Odpovědi dívek – nejvíce bodů získala spokojená rodina a úspěšné studium na VŠ. Chlapci považují za štěstí spokojenou rodinu, úspěšnou práci, společenskou prestiž, peníze.

4. Čeho chceš dosáhnout a jak?

Dívky chtějí nejvíce dosáhnout vysněného vzdělání, pak spokojené rodiny a dobrou práci. Cíle chtějí dosáhnout učení a snahou ukázat, co umí. Chlapci chtějí dosáhnout kvalitní a dobře placenou práci, šťastnou rodinu, a to jakýmkoli způsobem.

5. Co se ti na současné době líbí a co nelíbí?

Dívkám se líbí – svoboda, technické vymoženosti, cestování. Nelíbí se jim ničení přírody, korupce, spěch, politika, kriminalita. Sedm žákyň odpovědělo, že se jim na dnešní době nelíbí nic. Chlapcům se líbí vymoženosti techniky, nelíbí se jim politika a chování lidí. Dvěma z nich se nelíbí nic.

6. Co bys chtěl od dospělých?

Dívky by chtěly pochopení, zkušenosti a klid. Chlapci pochopení, důvěru.

7. Kde se kromě školy setkáváš se svými vrstevníky?

Většina dívek odpověděla, že venku nebo na diskotéce. Chlapci většinou venku a v hospodě.

8. Co podle tebe činí člověka špatným nebo dobrým?

Dobrym podle dívek činí člověka jeho chování, charakter a povaha. Podle chlapců charakter a chování.

9. Jsou pro tebe hromadné sdělovací prostředky důležité?

Pro většinu dívek ano. Pět z nich odpovědělo, že záleží jaké a tři, že ne. Většina chlapců

také odpověděla, že ano. Dva z nich, že záleží jaké.

10. Kolik času věnuješ sledování médií?

Tři dívky odpověděly, že hodně, 4 jak kdy, nejvíce odpovědí bylo 1-2 hodiny denně. Většina chlapců odpověděla, že hodně.

11. Které sdělovací prostředky sleduješ nejčastěji?

U dívek zvítězila televize, pak následoval internet a časopisy. U chlapců zvítězil internet, pak následovala televize a rozhlas.

12. Co tě přitahuje k televizi, k internetu?

Dívky k internetu přitahují kamarádi, ale i informace, k televizi filmy, seriály, nuda. Chlapce přitahují k televizi informace, filmy a k internetu kamarádi.

13. Které sdělovací prostředky jsou pro tebe důležité z hlediska informací a které z hlediska zábavy?

Dívky – zábava – televize, internet, informace – internet, televize, rádio.

Chlapci – zábava- televize, internet, informace – internet, televize.

14. Co se týká zpráv, zajímáš se spíše o sportovní, černou kroniku, bulvár?

Dívky nejvíce zajímá bulvár, pak následují zprávy sportovní a černá kronika. Dvě z nich nezajímají zprávy vůbec. Chlapce nejvíce zajímají zprávy sportovní a pak bulvár.

15. Přiřaď k jednotlivým životním hodnotám, dle škálové stupnice počet bodů 1-5 (1 nejmenší, 5 největší hodnota)

láska, přátelství, rodina, zdraví, vzdělání, majetek, společenská prestiž, svoboda, životní prostředí, plat a můžeš uvést další hodnoty

U dívek bylo pořadí následující: zdraví, rodina, přátelství, láska, svoboda, vzdělání, plat, životní prostředí.

U chlapců bylo pořadí: rodina, zdraví, přátelství, láska, vzdělání, plat, svoboda, životní prostředí.

16. Na PC hraji rád hry.

Většina dívek hraje hry logické a strategické. Třináct z nich nehraje hry vůbec. Chlapci hrají hry na PC všichni, a to logické, strategické, střílečí, sportovní a karetní.

17. S jakým zvířetem se ztotožňujete a proč?

U dívek to byla tato zvířata: pes, delfín, beran, sova, tygr, kůň, pták, liška.

Pes získal nejvíce bodů – dokáže mít rád, společenský, přátelský, věrný

Beran – tvrdohlavý, cílevědomý, Sova – klidná, pozoruje vše z povzdálí

Pták- má rád volnost

Osm dívek odpovědělo, že se žádným.

U chlapců zvítězila tato zvířata: pes, žirafa, slon. Čtyři z nich odpověděli, že se žádným.

Pes získal nejvíce bodů – rád se kamarádí, přátelský, milý

Slon – nosí štěstí, je silný

Žirafa – vidí, co chce, nemusí se s nikým bavit

18. V TV mi připadá agresivita a brutalita – přiměřená x nepřiměřená

Většina dívek si myslí, že je nepřiměřená. Chlapci si naopak myslí, že přiměřená.

19. Setkali jste se s některým druhem / typem šikany/ ?

Dívky se setkaly se slovní agresí – nejvíce urážky, pomluvy, zesměšňování
s fyzickou agresí - bití, krádeže a ničení věcí a 2 dokonce ohrožování zbraní

Chlapci se setkali se slovní agresí – urážky, zesměšňování, příkazy
s fyzickou agresí - bití, týrání, krádeže a ničení věcí

20. Když vidíte, že silnější ubližuje slabšímu, jak se zachováte?

Většina dívek dotyčnému pomůže. Čtyři odpověděly, že se do toho nebudou plést,
jedna, že bude situaci pozorovat. Všichni chlapci dotyčnému pomohou.

V rámci průzkumu jsem si ověřila mínění respondentů – studentů, podle odpovědí na
výzkumné otázky a dopracovala se k těmto výsledkům.

Z výsledků je možné odvodit, že na studenty mají největší vliv rodiče. V otevřených
otázkách většinou uváděli, že si jich váží proto, jak zvládají dnešní dobu, co dokázali...

Tabulka č. 1 Kdo má v této skupině na respondenty největší vliv

Studenti	Rodiče	Kamarádi	Slavná osobnost	Nikdo
Chlapci	4	3	0	0
Dívky	14	4	2	11

Tabulka č.2a Jak dalece ovlivňují život těchto respondentů média

Studenti	Televize	Internet	Noviny, rozhlas
Chlapci	2	4	1
Dívky	11	16	4

Tabulka č. 2b K internetu přitahují respondenty, dle výsledků:

Studenti	Kamarádi	Informace	Zábava
Chlapci	3	2	2
Dívky	13	13	5

Tabulka č. 2c K televizi přitahuje respondenty, dle výsledků:

Studenti	Filmy	Seriály	Nuda	Informace	Zábava
Chlapci	2	0	0	2	3
Dívky	6	8	7	6	4

Tabulka č. 3a Zda se v průběhu svého života respondenti setkali s násilím a Agresivitou a v jaké podobě, odpovídali následovně:

Studenti	Se slovní agresí	S fyzickou agresí	Nesetkali se vůbec
Chlapci	7	6	0
Dívky	29	16	2

Tabulka č.3b Se slovní agresí se setkali v této podobě

Studenti	Urážky	Pomluvy	Zesměšňování
Chlapci	7	6	6
Dívky	29	29	29

Tabulka č. 3 c S fyzickou agresí se setkali v této podobě

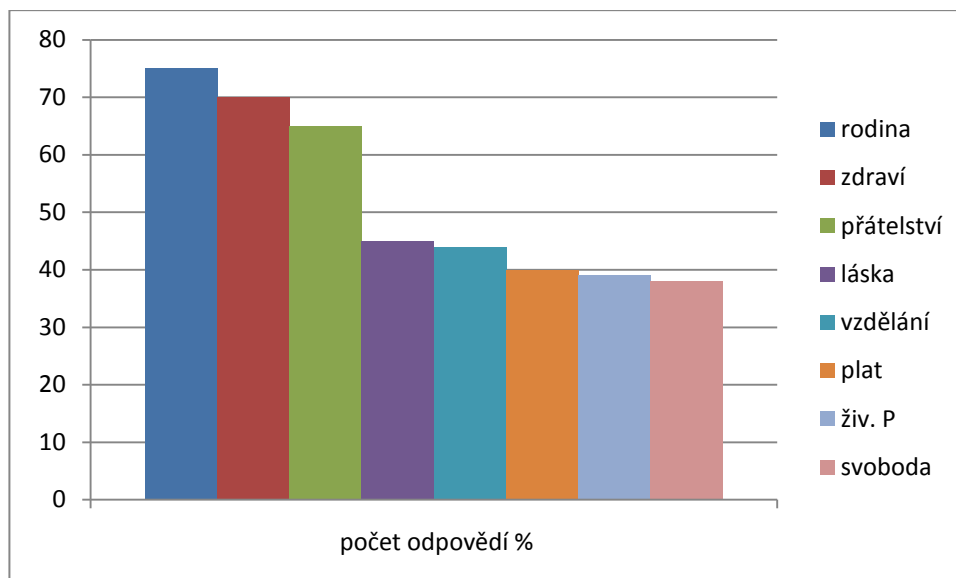
Studenti	Bití	Týrání	Krádeže, ničení věcí	Ohrožování zbraní
Chlapci	1	0	5	0
Dívky	11	6	11	2

Tabulka č. 4 a Na dnešní době se mi líbí

Studenti	všechno	svoboda	technika	cestování	nevím	nic
Chlapci	0	0	4	0	2	1
Dívky	1	7	4	3	10	6

Tabulka č. 4 b Na dnešní době se mi nelíbí

Studenti	Neví	Příroda	Korupce	Spěch	Politika	Kriminalita	Chování	Nespravedl.
Chlapci	2	0	0	0	2	0	2	1
Dívky	9	2	2	2	4	2	5	5

Jaké životní hodnoty jsou pro mládež důležité – studenti:

Respondenty učňovských škol jsou v mém případě učni oboru Kuchař – číšník Obchodní školy v Koryčanech, region Kroměřížsko. Osloveno bylo 20 chlapců a 9 dívek. Na stejné otázky jako studenti odpovídali takto:

Na otázku č. 1

Odpovědělo nejvíce dívek, že jejich vzorem je kamarád, ostatní uvedly, že nikdo. Chlapci uvedli ve většině případů, že jejich vzorem není nikdo, ostatní uvedli, že je jejich vzorem slavný sportovec (fotbalista, hokejista) a nebo zpěvák.

Na otázku č. 2

Odpověděla většina dívek, že na ně nejvíce působí rodiče, chlapci naopak uvedli, že na ně nejvíce působí kamarádi.

Na otázku č. 3

Dívky považují za štěstí šťastnou a spokojenou rodinu, chlapci se s nimi shodují, ale ihned na druhém místě uvádějí peníze.

Na otázku č. 4

Dívky chtějí většinou dosáhnout výučního listu a pokračovat ve studiu i v této otázce se s nimi chlapci shodují.

Na otázku č. 5

Odpovídají dívky, že se jim na dnešní společnosti líbí věda, novinky, móda. Nelíbí se jim politika, drogy a to, že není práce. Chlapcům se líbí moderní technologie, více možností, svoboda. Nelíbí se jim politika, korupce, kriminalita, černí přistěhovalci.

Na otázku č. 6

Většina dívek odpověděla shodně pochopení a důvěru. Chlapci nejčastěji odpovídali respekt, klid, důvěru nebo nic.

Na otázku č. 7

Dívky se nejčastěji potkávají se svými vrstevníky venku, chlapci v hospodě.

Na otázku č. 8

Většina dívek odpověděla, že člověka činí dobrým nebo špatným jeho charakter. Chlapci si naopak myslí, že člověka činí dobrým nebo špatným jeho chování.

Na otázku č. 9

Odpovídají dívky, že jsou pro ně sdělovací prostředky důležité, ale záleží jak které. Pro chlapce jsou sdělovací prostředky důležité.

Na otázku č. 10

Dívky odpovídají, že sledování médií věnují čas jak, kdy – když je nuda více, jindy méně. Většina chlapců odpovídá, že sledování médií věnuje hodně času.

Na otázku č. 11

Dívky nejčastěji sledují televizi a internet, chlapci se s nimi ztotožňují, pak následuje rádio, noviny a časopisy.

Na otázku č. 12

Dívky nejvíce přitahuje k internetu a televizi zábava, informace a odpočinek. Chlapce zábava, informace a přátelé.

Na otázku č. 13

Dívky odpovídaly, že z hlediska zábavy je pro ně významná televize a internet, z hlediska informací internet, televize, rádio. Pro chlapce z hlediska zábavy je nejdůležitější televize, internet – komunikace s kamarády, z hlediska informací postavili na stejnou úroveň televizi a internet.

Na otázku č. 14

Dívky uvedly, že nejvíce je zajímaví zprávy z bulváru, pak následuje černá kronika, sportovní zprávy. Chlapce nejvíce zajímaví zprávy sportovní, pak následuje černá kronika a bulvár.

Na otázku č. 15

Za nejdůležitější životní hodnoty ve svém životě považují dívky rodinu, zdraví, lásku, vzdělání, přátelství, majetek, plat, životní prostředí, svobodu, společenskou prestiž.

Chlapci za nejdůležitější životní hodnoty považují rodinu, zdraví, přátelství, svobodu, lásku, plat, vzdělání, majetek, životní prostředí, společenskou prestiž.

Na otázku č. 16

Většina dívek odpověděla, že hry nehrají vůbec, a když tak logické. Chlapci odpovídali, že hrají nejčastěji hry střílečí, strategické, sportovní.

Na otázku č. 17

Většina dívek odpověděla, že pes – kamarád, věrný, společenský. U chlapců zvítězil lev, který je silný, stará se o rodinu a má více lvic.

Na otázku č. 18.

Dívky nejčastěji odpovídaly, že jim agresivita v TV připadá přiměřená. Chlapci se s nimi v odpovědi shodují.

Na otázku č. 19

Jestli se setkaly s některým druhem šikany odpovídaly dívky, že se nejčastěji setkávají se slovní agresí – urážky, pomluvy, zesměšňování a 6 z nich uvedlo, že se setkala i s fyzickou agresí – bití, krádeže a ničení věcí. Chlapci se stejnou měrou setkávají jak se slovní agresí, tak s fyzickou, a to nejčastěji bitím a krádežemi, ničením věcí. Pouze 1 dívka a 1 chlapec uvedli, že se zatím s žádným druhem šikany nesetkali.

Na otázku č. 20

Jak se zachovají, když uvidí, že silnější ubližuje slabšímu, odpovídaly dívky nejčastěji, že mu pomohou, nebo že se do toho nebudou plést. Většina chlapců odpověděla, že pomůže slabšímu, zbývající uvedli, že záleží na situaci anebo že se do toho nepletou.

Z výsledků je možné odvodit následující závěry:

Tabulka č. 1 Kdo má na žáky největší vliv

Učni	Rodiče	Kamarádi	Slavné osobnosti	Nikdo
Chlapci	5	8	2	5
Dívky	7	4	0	0

Tabulka č. 2a Jak dalece ovlivňují život těchto respondentů média**Nejvíce je ovlivňují tato média**

Učni	Televize	Internet	Noviny, rádio
Chlapci	12	6	2
Dívky	4	7	0

Tabulka č. 2 b K internetu je nejvíce přitahuje

Učni	Zábava	Informace	Kamarádi
Chlapci	2	7	11
Dívky	2	5	4

Tabulka č. 2 c K televizi je nejčastěji přitahuje

Učni	Filmy	Seriály	Nuda	Informace
Chlapci	4	3	2	11
Dívky	2	3	3	3

Tabulka č. 3 a Zda se v průběhu svého života respondenti setkali s agresivitou a násilím

Učni	Se slovní agresí	S fyzickou agresí	Dosud se nesetkali
Chlapci	20	13	0
Dívky	10	10	1

Tabulka č. 3 b Se slovní agresí se setkali v této podobě

Učni	Urážky	Pomluvy	Zesměšňování	Příkazy
Chlapci	19	16	16	8
Dívky	9	7	6	5

Tabulka č. 3 c S fyzickou agresí se setkali v této podobě

Učni	Bití	Týrání	Krádeže a ničení věcí	Ohrožování zbraní	Dosud se nesetkali
Chlapci	11	5	11	3	7
Dívky	6	2	3	3	6

Tabulka č. 4.a Na dnešní době se mi líbí

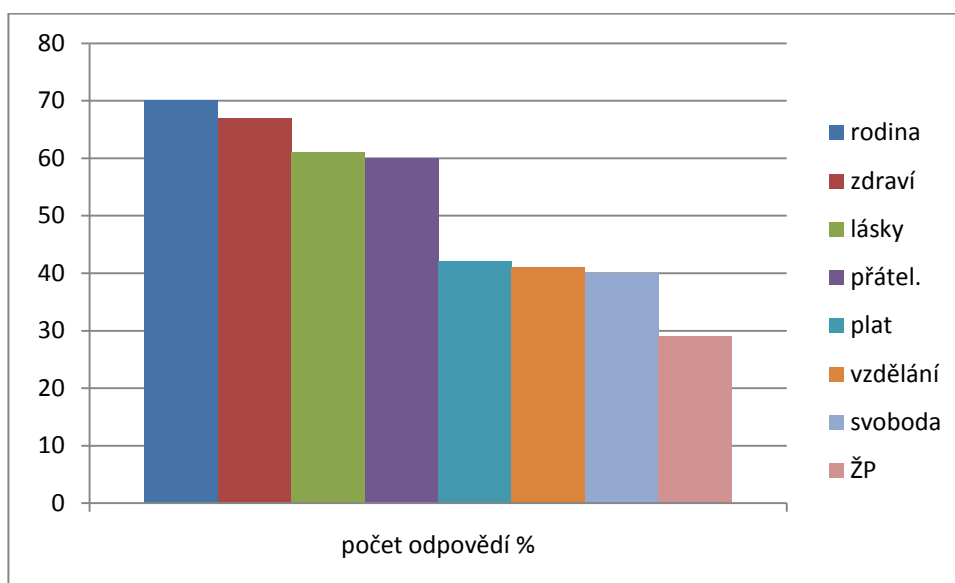
Učni	Všechno	Novinky	Technika	Svoboda	Nevím	Příroda	Nic
Chlapci	0	3	6	10	0	1	0
Dívky	2	2	0	3	3	0	1

Tabulka č. 4 b Na dnešní době se mi nelíbí

Učni	Cizinci	Nevím	Drogy	Politika	Chování	Kriminalita	Zdravotnictví	Zdražování
Chlapci	2	5	3	6	2	1	0	2
Dívky	0	4	2	2	0	0	1	2

Za nejdůležitější životní hodnoty učni považují:

Respondenty ZŠ jsou v mém případě žáci 9. třídy v Koryčanech. Osloveno bylo 8 chlapců a 12 dívek. V současné době je zde jen jedna devátá třída o celkovém počtu 20 žáků.

Na dotazníkové otázky odpovídali následovně:

Na otázku č. 1

Na otázku, kdo je tvým vzorem odpovědělo nejvíce dívek, že rodiče, další v pořadí byla zpěvačka. Pro chlapce jsou vzory kamarádi, sportovci, hudebníci.

Na otázku č. 2

Odpovídaly dívky nejčastěji, rodiče a přátelé, chlapci kamarádi a rodiče.

Na otázku č. 3

Co bys pro sebe považoval za štěstí odpovídaly dívky následovně: vyhrát peníze, superstar, šťastná rodina, nemít žádné problémy, dosáhnout dobrého vzdělání. Chlapci – mít peníze, životní úspěch, prestižní práci. Jeden z nich neví.

Na otázku č. 4

Odpovídaly dívky takto: být šťastná, udělat si školy, přestat kouřit, být zpěvačkou, být učitelkou. Chlapci – mít dobrou práci, vzdělání, být zpěvákem nebo DJ, jezdit s kapelou

po světě, potkat se se slavnou osobností.

Na otázku č. 5

Dívky uváděly, že se jim na dnešní době líbí svoboda, volnost, většina z nich však uvedla, že se jim nelíbí nic. Nelíbí se jim konkrétně politika, zločinnost, korupce, lži, chování některých lidí. Chlapcům se líbí moderní věci, šance něčeho dosáhnout. Nelíbí se jim chování policie, agresivita, politika, špatné životní prostředí.

Na otázku č. 6

Na tuto otázku odpovídaly dívky následovně: aby nás brali vážně, aby se k nám chovali jako k dospělým, aby nás chápali. Chlapci by od dospělých chtěli pochopení, klid, úctu, rady do života, peníze.

Na otázku č. 7

Na tuto otázku odpovídaly dívky, že se svými vrstevníky nejvíce setkávají venku, na facebooku, diskotéce, doma. Chlapci se s vrstevníky kromě školy setkávají nejčastěji venku, na facebooku, v hospodě, na fotbale.

Na otázku č. 8

Dívky uvedly, že člověka činí dobrým nebo špatným jeho chování k ostatním, to že milý, člověk, který neublíží jiným, ochota pomoci. Chlapci odpovídali, že jsou to chování a činí člověka, být v pohodě.

Na otázku č. 9

Odpověděla většina dívek, že jsou pro ně sdělovací prostředky důležité, stejně tak chlapci.

Na otázku č. 10

Na tuto otázku odpověděla polovina dívek, že sledování médií věnuje hodně času, někdy i celý den. Druhá polovina věnuje 1 – 2 hodiny denně. Chlapci odpovídali, že sledování médií věnují málo času, polovina z nich 1 - 2 hodiny denně.

Na otázku č. 11

Dívky odpovídaly, že nejčastěji sledují TV a internet. Chlapci sledují – internet a TV.

Na otázku č. 12

K internetu přitahují dívky kamarádi, k TV seriály, dále pak nuda, zima venku. Chlapce k internetu i k TV nuda, informace, zábava.

Na otázku č. 13

Z hlediska informací jsou pro dívky důležité tyto sdělovací prostředky TV, internet, z hlediska zábavy internet a TV. Chlapci na internetu hledají zábavu, pak informace a v TV zábavu.

Na otázku č. 14

Dívky nejčastěji zajímají zprávy v bulváru, pak sportovní a černá kronika. Chlapce nejčastěji přitahují zprávy sportovní a bulvár.

Na otázku č. 15

Které životní hodnoty považují za nejdůležitější odpovídaly dívky takto: rodina, láska, přátelství, zdraví, svoboda, životní prostředí, vzdělání, plat. Chlapci odpovídali následovně: přátelství, zdraví, svoboda, rodina, láska, plat, životní prostředí, majetek společenská prestiž.

Na otázku č. 16

Většina dívek odpověděla, že hraje hry logické a sportovní. U chlapců jsou stejnoměrně zastoupeny hry sportovní, logické, strategické, stříleční. Jeden chlapec hry na PC nehraje vůbec.

Na otázku č. 17

Dívky se nejčastěji ztotožňují s vlkem, psem a koněm. VLK – má volnost, vlčice je vůdce smečky, PES – nejlepší přítel, KŮŇ – rychlost, svobodomyslnost. Chlapci se nejčastěji ztotožnili se psem – věrný, roztomilý, pak medvědem – rád spí jako já, orel – vidí všechno s nadhledem.

Na otázku č. 18

Odpověděla polovina dívek, že je agresivita a brutalita v TV přiměřená, druhá polovina,

že je nepřiměřená. Většina chlapců si myslí, že je přiměřená.

Na otázku č. 19

Zda se již někdy setkali s některým druhem- typem šikany odpovídaly dívky následovně: se slovní agresí ve formě urážek, pomluv a zesměšňování se setkaly všechny. S fyzickou agresivitou se setkala většina, a to hlavně s bitím, krádežemi věcí a jejich ničením, týráním a čtyři z nich se dokonce setkaly s ohrožováním zbraní. Také všichni chlapci měli zkušenosti se slovní agresí – urážky, pomluvy, příkazy. S fyzickou agresivitou se nepotkali pouze dva. Nejvíce se chlapci setkali s bitím.

Na otázku č. 20

Většina dívek i chlapců dotyčnému pomůže.

Ze zjištěných odpovědí je možné odvodit následující:

Tabulka č. 1 Kdo má na respondenty největší vliv

Žáci	Rodiče	Kamarádi	Nikdo	Slavná osobnost
Chlapci	3	5	0	0
Dívky	8	3	1	0

Tabulka č. 2 a Nejvíce ovlivňují žáky tato média

Žáci	Televize	Internet	Časopisy, rádio
Chlapci	2	5	1
Dívky	3	7	2

Tabulka č. 2 b K internetu žáky nejvíce přitahuje

Žáci	Kamarádi	Informace	Zábava	Nuda
Chlapci	2	2	1	3
Dívky	5	5	1	1

Tabulka č. 2 c K televizi žáky nejvíce přitahuje

Žáci	Nuda	Informace	Zábava	Filmy	Seriály	Nic
Chlapci	4	1	2	1	0	0
Dívky	1	5	0	1	2	2

Tabulka č. 3 a Zda se v průběhu svého života respondenti již setkali s násilím a agresivitou

Žáci	Ano	Ne
Chlapci	8	0
Dívky	12	0

Tabulka č. 3 b Se slovní agresí se setkali v této podobě

Žáci	Urážky	Pomluvy	Zesměšňování	Příkazy
Chlapci	8	8	7	2
Dívky	10	9	9	3

Tabulka č. 3 c S fyzickou agresí se setkali v této podobě

Žáci	Bití	Týrání	Krádeže a ničení věcí	Ohrožování zbraní	Dosud se nesetkali
Chlapci	7	1	4	1	1
Dívky	8	2	6	4	4

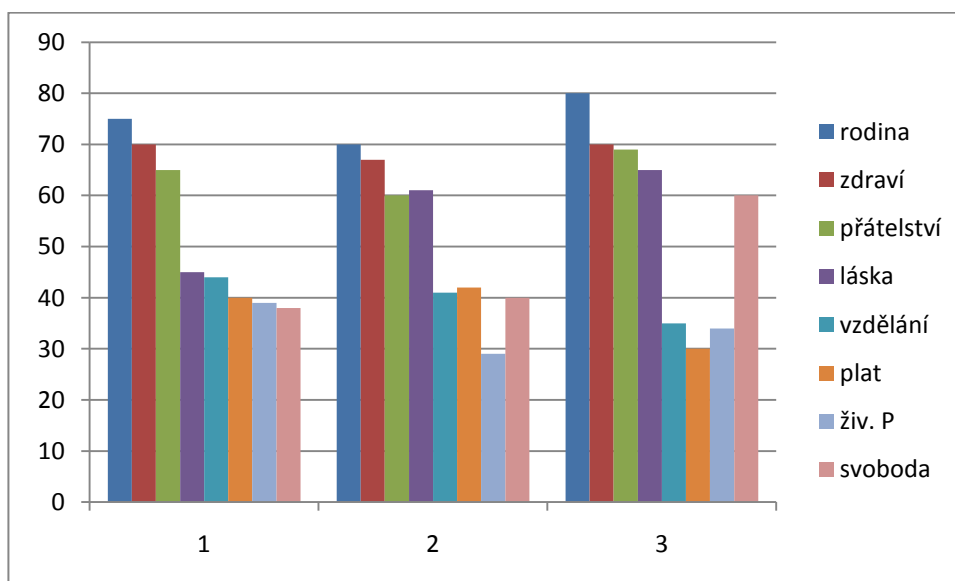
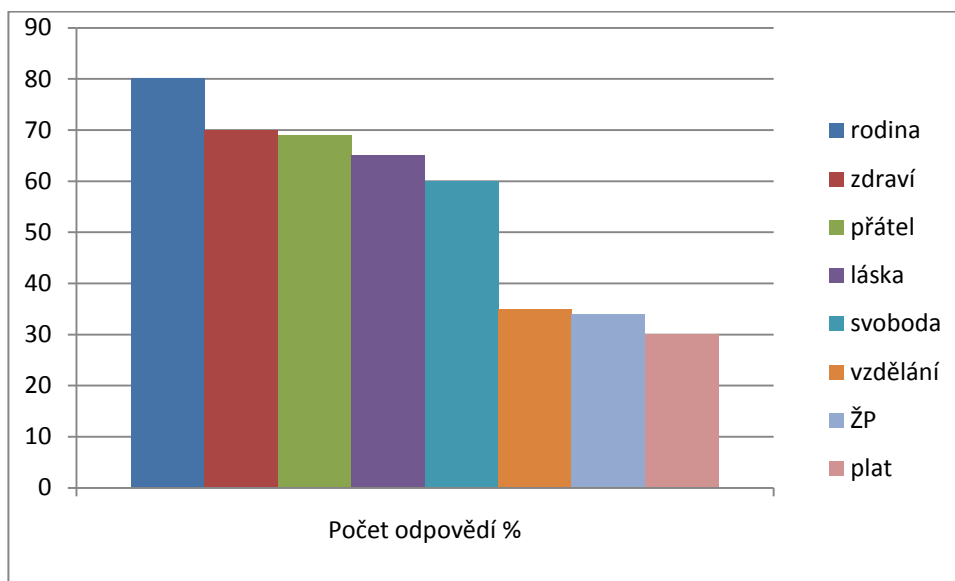
Tabulka č. 4 a Respondentům se na dnešní době líbí

Žáci	Svoboda	Všechno	Chování	Technika	Nic	Umění
Chlapci	1	1	0	1	5	0
Dívky	2	1	1	2	5	1

Tabulka č. 4 b Respondentům se na dnešní době nelíbí

Žáci	Chování	Všechno	Politika	Nic	Agrese	Korupce	Nevím	Životní prostředí
Chlapci	1	2	1	1	2	0	0	1
Dívky	1	3	3	1	0	1	2	1

Pro žáky ZŠ jsou důležité tyto životní hodnoty:

Závěr

Ve své práci jsem chtěla zjistit, zda v současné době dochází k úpadku mravní stránky osobnosti dětí a mládeže a pokud ano, čím je tato skutečnost nejvíce ovlivněna a také to, zda daný stav lze řešit z hlediska sociální pedagogiky.

V rámci průzkumu jsem si ověřila mínění respondentů, podle odpovědí na výzkumné otázky.

V této věkové skupině mají dle odpovědí největší vliv rodiče a potom kamarádi respondentů. Myslím si, že z tohoto hlediska je naše mládež na tom dobře, protože rodina je základem společnosti a rodiče jsou ti prvotní, kteří nám ukazují cestu životem. Pokud si jich většina váží, cení si jejich pracovitosti a obětavosti, není to s naší výchovou a morálkou tak špatné.

Z výsledků je možné dále odvodit, že chlapci ve skupině učňů a ZŠ jsou více rizikovou skupinou ve sklouznutí do špatné společnosti, a to do vlivu rizikových vrstevnických skupin, které se pak často vymykají kontrole, přestávají chodit do školy, svým postojem k alkoholu a k drogám. Necháávají se snadno ovlivnit kamarády.

Média dnešní mládež ovlivňují ve velké míře, pro všechny oslovené respondenty jsou velmi důležitá. Zároveň též bezesporu znamenají dalekosáhlé obohacení jejich života, pomáhají jim při učení, v předávání informací. Bohužel však posilují i nežádoucí sklony a postoje. Ze všech médií preferují dívky nejvíce TV, internet, časopisy, rozhlas. Chlapci preferují internet, TV, rozhlas. K internetu všechny respondenty přitahuje zábava, kamarádi, informace. K TV – seriály, nuda, odpočinek. Z odpovědí respondentů vyplývá, že média přesouvají a přehodnocují jejich pozornost a aktivity. Trávením většího množství času s médii jim ubývá prostor a čas pro vzájemnou komunikaci.

Většina oslovených respondentů se v průběhu svého života potkala s násilím i agresivitou jak slovní, tak fyzickou. Šest z nich dokonce uvedlo ohrožování zbraní. S násilím se nejčastěji setkávají v rodině nebo mezi kamarády. Všichni respondenti ZŠ a učňů si myslí, že násilí a agresivita je v TV přiměřená. Pouze studenti uvádějí, že je nepřiměřená. Při napadení slabšího by většina chlapců i dívek pomohla napadenému. Pouze čtrnáct dívek odpovědělo, že by se do konfliktu nepletlo, protože s tím mají špatnou zkušenost.

Současná mládež bere násilí jako běžnou součást života. Život je podle nich boj. Zda toto chování ovlivňují média nelze jednoznačně říci, protože jenom to, že vidí dítě násilí, z něho ještě delikventa nedělá. Z toho důvodu si myslím, že se my dospělí

budeme muset přemoci a snížit se z dospělácké výše k dětem a společnými silami hledat cesty od násilí k porozumění.

Pro mé respondenty jsou důležité tyto životní hodnoty: rodina, zdraví, přátelství, láska, svoboda, vzdělání, plat, životní prostředí, majetek, společenská prestiž. Vzhledem k tomu, že naše děti uvádějí na prvním místě nejčastěji rodinu, dá se předpokládat, že stav morálky dnešní mládeže není neřešitelný. Protože v rodině je základ, to prvotní. Takový význam má dětství. V životě každého člověka jsou určité mezníky, které představují ukončení něčeho, co bylo, a přípravou na to, co bude. Mravní jevy poznáváme nejen rozumem, ale i jejich vnitřním prožitím.

Na dnešní společnosti se dětem nejvíce líbí vyspělá technika, svoboda, cestování. Nelíbí se jim politika, korupce, lži, kriminalita, agresivita, špatné životní prostředí.

Je jasné, že prostředí obsahuje podněty nezbytné pro osobnostní rozvoj a zjištěné výsledky by byly zřejmě jiné při průzkumu ve velkoměstě, než je tomu v oblasti venkova.

Přesto si myslím, že výchovou a vzděláním lze člověka změnit. Tuto skutečnost bychom si měli my všichni, kteří studujeme sociální pedagogiku uvědomit. Děti, žáci, studenti, kteří k nám přicházejí z narušeného sociálního prostředí, potřebují nejen vzdělání, tj. probíranou látku, ale i lásku, pochopení a porozumění. Ukázat jim zájem o jejich starosti a pochválit je, když se jim něco podaří. To znamená nejen vzdělávat, ale i vychovávat, tedy změnit k lepšímu, pokud to alespoň částečně jde. Tím zároveň postupně měníme a snažíme se napravovat společnost, v níž žijeme.

Resumé

Při srovnání současného morálního stavu společnosti s historií lze říci, že děti by měly být těmi, kdo ponese dále naše tužby, zásady, ideály. V každé vyspělé společnosti mají být předmětem stálé pozornosti a péče jak svých rodičů, tak učitelů i celé civilizace.

Při posuzování morálních kritérií ve vyspělých zemích docházíme k závěru, že se svět prostřednictvím satelitů a webových sítí stal menším a provázanějším. Dalo by se tedy říci, že díky tomu se lidé více sblíží, jenže se stal pravý opak. Lidé se jeden k druhému chovají stále násilněji a hruběji, často se napadají z naprosto malicherných pohnutek. Mají čím dál tím méně morálních zábran, žijí v neustálém stresu a snadno propadají zkratovitému jednání.

Chceme-li v kapitole děti, mládež a společnost najít odpověď na otázku, co naše děti ohrožuje v jejich vývoji, musíme se zamyslet i nad jejich emocionální přetížeností, protože vnitřně nezpracované zážitky se neintegrují do celku prožitého bohatství jedince, ale zůstávají jako rušivý, zátěžový, obsah.

Ke kapitole agrese kolem nás i v nás, lze říci jediné, že potencionálního rasistu v sobě musí zvládnout každý sám. Veřejné projevy musí zvládnout zákon a instituce, která má k dispozici policii, soudy, média.

V kapitole děti, mládež a agrese se na problém musíme podívat současným pohledem. A to tak, že naše děti musíme brát zřejmě přes jejich situovanost, která na ně doléhá a mocně působí na jejich vývoj. V mnohém se našim dětem daří neskonale lépe než kdykoli předtím, ale v mnohém jsou ohroženy daleko více.

K úpadku morálky dochází jak z důvodu hodnotové orientace, tak vzájemné nedůvěry lidí k sobě, která pramení z toho, že se vzájemně využívají. Odnepaměti se lidé zabývají otázkou, co je dobré a co špatné. Myslím si, že každý z nás musí začít u sebe. Je nutné stanovit si určitou soustavu zásad, která definuje co je špatné a co dobré. Člověk by se měl řídit svým citem a rozumem.

Po přečtení odborné literatury k vlivu médií na zločinnost musím říci, že televizní násilí pravděpodobně oslabuje citlivost na násilí, s nímž se člověk setkává v reálném životě. Téma televizní násilí je velmi diskutované a má své obhájce a odpůrce. Dále vyplývá, že rodiče mohou agresivní tendence u dětí, které vycházejí z médií minimalizovat tím, že jim vyloží, jak mediální obsah vzniká.

Ke vztahu školy, rodiny a dalších sociálních skupin můžeme konstatovat, že na začátku závisí všechno. Takový význam má dětství. „Všechny hlavní větve, které má mít,

vyhání strom ze svého kmene hned v prvních letech, takže později není třeba nic jiného, než aby rostly.“

Ve školním prostředí ztrácí dítě výlučné postavení, které mělo v rodině. Musí se přizpůsobovat novému životnímu rytmu. Velmi záleží na učitelích na jejich rozhodování, aby děti věděly, že jejich chování se řídí pravidly fair play.

V případě šikany, týrání a závislosti jde o nemocné tedy patologické chování. V místě jejího výskytu dochází ke ztrátě pocitu bezpečí žáků, který je nezbytný pro harmonický rozvoj. Na rozdíl od jiných druhů násilí je šikana zvláště zákeřná, protože zůstává dlouho skrytá. Její následky jsou dlouhodobé a dochází k postupné deformaci vztahů kolektivu.

Delikventní skupiny mládeže vznikají obvykle v prostředí, v němž jsou delikventní normy akceptovány dospělými. Mládež v nich chce ukázat sílu, opozičnictví a nebojácnost.

V praktické části jsem se zabývala porovnáním odpovědí na otázky stejného dotazníku u respondentů střední školy, učiliště a ZŠ, čili věkovou skupinu žáků mezi 15 – 19 lety. Z výsledků je jasné, že média dnešní mládež ovlivňují a jsou pro ně důležitá. Pomáhají jim při učení, v předávání informací, ale také k zahnání nudy a k odpočinku. Většina z nich se v průběhu svého života již setkala s násilím a agresivitou, a to jak slovní, tak fyzickou.

Jsou pro ně důležité tyto životní hodnoty: rodina, zdraví, přátelství, láska, svoboda, vzdělání, plat, životní prostředí, majetek, společenská prestiž.

Na dnešní společnosti se jim nejvíce líbí vyspělá technika, svoboda, cestování. Nelíbí se jim: politika, korupce, lži, kriminalita, agresivita, špatné životní prostředí.

Je pravděpodobné, že výsledky jsou ovlivněny prostředím, ve kterém byl průzkum prováděn, protože prostředí působí na rozvoj osobnosti.

Anotace

Práce pojednává o případném úpadku morálky dětí a mládeže. Dále zkoumá vliv médií, rodiny, sociálního prostředí na tuto skutečnost. Zaměřuje se na respondenty ze základních, učňovských a středních škol v oblasti venkova.

V praktické části, která se skládá z dotazníku s otevřenými otázkami, jsem vyhodnotila vliv jednotlivých aspektů na respondenty.

Výsledky mohou být využity pro pedagogické účely.

Klíčová slova

Morálka, morální kritéria, hodnoty společnosti, média, rodina, společnost, výchova, agrese, šikana, závislosti.

Annotation

The work treats about the possible decline of morals of children and youth. It examines the influence of media, family, social environment to that fact. It focuses on respondents from primary and secondary school students in country areas.

In the practical part, which consists of a questionnaire with open questions, I analyzed the influence of individual aspects to respondents.

The results can be used for education purposes.

Keywords

Moral, moral criteria, society's values, media, family, society, education, aggression, chicane, dependence.

Použitá literatura a prameny

1. PRŮCHA, J. Přehled pedagogiky. Praha: Portál, 2000
2. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. Et al, Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido 2001
3. ŠTECH, K. Česká mravní výchova. Praha: Slon 1927
4. HELUS, Z. Dítě v osobnostním pojetí. Praha: Portál s. r. o. 2009 ISBN 978-80-7367-628-5
5. MATOUŠEK, O. Mládež a delikvence. Praha: Portál s. r. o. 2008 ISBN 80-7178-771-X
6. BLAŽEK, B. Tváří v tvář obrazovce. Praha: 1995. ISBN 80-85850-11-7
7. MATĚJKA, I. Média a násilí. Praha 5 2005. Mezinárodní festival animovaných filmů
8. GÁL, F. Násilí. Praha 1. ISBN 80-85395-41-X
9. GLUCHMAN, V. Člověk a morálka. Brno: Doplněk 1997. ISBN 1081-106-1997
10. BAKOŠOVÁ, Z. Sociálna pedagogika jako životná pomoc. Vydavateľstvo: Public promotion s. r. o. 2008 ISBN 978-80-969944-0-3
11. ČÁP, J., MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. Praha: Portál 2007. ISBN 978-80-7367-2737
12. ODBORNÉ ČASOPISY : Závislosti a my (Duben a Květen 2010, Říjen 2009) Učitel'ské noviny (Březen 2009)
13. <http://www.odmaturuj.cz/pravo/kriminalita-mladeze>
14. <http://www.blisty.cz/2003/7/14/art14721.html>